

Вісник

2022

№ 9
(84)

вересень

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

тема:

**5-6 вересня
2022 року
відбулося
засідання РАУ**

с. 3

**РАУ надала
спеціальний
доступ до ЄРАУ
для захисту
прав адвокатів**

с. 8

**Дайджест
діяльності
комітетів
та секцій НААУ
за серпень-
вересень
2022 року**

с. 9

**Історія
адвокатури:
Лев
Бачинський:
адвокат,
політик,
державник**

с. 59

ЗМІСТ

Новини та події

Відбулося засідання РАУ 5-6 вересня 2022 року	3
Валентин Гвоздій та Марк Елліс провели зустріч з Головою комітету НААУ з військового права	6
Відбулася зустріч Президента ССВЕ Джеймса МакГуїлла та Виконавчого директора IBA Марка Елліса з Опікунською радою	6
В особистий кабінет адвоката додано сервіс відправлення листів Укрпоштою	7
РАУ надала спеціальний доступ до ЄРАУ для захисту прав адвокатів	8
Запрошуємо адвокатів взяти участь у Благодійному турнірі зі швидких шахів на підтримку ЗСУ	8

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за серпень-вересень 2022 року	9
--	---

Трудове законодавство

Н. Дядик Відшкодування моральної шкоди за мобінг на робочому місці	25
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздій В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 P
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

Цивільні справи

О. Розгон

Встановлення обставин,
які впливають на зменшення
розміру аліментів на дітей
та непрацездатних батьків33

Міграційне законодавство

І. Василик

Оренда квартири в Польщі:
рекомендації для українців42

Л. Дзивульська

Господарська діяльність громадян
України в Республіці Польща:
перенесення бізнесу45

Цікава тема

І. Ковальчук, М. Ковальчук

Правовий режим господарської
діяльності на півдні України
в умовах фактичної окупації.
Чи є межа між колабораціонізмом
та порятунком бізнесу?47

В. Карабін, С. Шутяк,

В. Шуригін, М. Хміль, Р. Кулганек

Стратегічна екологічна оцінка —
недооцінений інструмент сталого
надрокористування52

Історія адвокатури

С. Кобута

Лев Бачинський: адвокат, політик,
державник (до 150-річчя від дня
народження)59

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
28.09.2022 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2022.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ РАУ

5-6 ВЕРЕСНЯ 2022 РОКУ

5-6 вересня 2022 року у Мукачеві відбулося спеціальне засідання Ради адвокатів України.

На засідання РАУ на запрошення НААУ приїхали Президент Ради правничих та адвокатських товариств Європи ССВЕ **Джеймс МакГуїлл** та Виконавчий директор Міжнародної асоціації юристів IBA **Марк Елліс**.

На зустрічі з поважними гостями Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** окреслила проблемні питання, які стосуються розвитку адвокатури, в тому числі стану адвокатури в період запровадженого воєнного стану.

Під час засідання Ради адвокатів України, в якому взяли участь керівники регіональних органів адвокатського самоврядування, Президент ССВЕ Джеймс МакГуїлл та Виконавчий директор IBA Марк Елліс виступили з доповідями і промовами. Зокрема, вони подякували НААУ за прозоре та своєчасне розподілення коштів, що надійшли до організації від міжнародних колег для допомоги українським адвокатам, та запевнили у своїй подальшій підтримці адвокатури України.

Члени Ради адвокатів України, у свою чергу, висловили вдячність керівникам міжнародних організацій за всебічну допомогу українським адвокатам під час війни.

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** вручила нагрудний знак Національної асоціації адвокатів України — відзнаку «Захисник адвокатури» виконавчому директору Міжнародної асоціації юристів (IBA) **Марку Стівену Еллісу**.

За пропозицією Заступника Голови Ради адвокатів України Валентина Гвоздія, нагорода була вручена під час засідання РАУ, яке Марк Елліс відвідав у рамках візиту до України.

Нагородою НААУ відзначила значний внесок у розвиток адвокатури України та високу підтримку пана Марка Стівена Елліса української адвокатури, відзначення її вагомості в дотриманні верховенства права в світі, а також з огляду на сприяння відкриттю кордонів між Україною та країнами-членами Євросоюзу в аспекті доступу до ринку адвокатських послуг та визнання кваліфікації адвокатів України.

Марк Елліс є виконавчим директором Міжнародної асоціації адвокатів (IBA) з 2000 року, найбільшої міжнародної організації асоціацій адвокатів та окремих юристів, що включає 203 асоціації адвокатів та 80000 окремих членів із 194 країн. Відтоді організація розширила географію, відкривши нові регіональні офіси в Латинській Америці, Азії, Північній Америці та Гаазі.

IBA надає гуманітарну допомогу Україні, проводить навчальні заходи для українських адвокатів з міжнародного кримінального права.

Голова НААУ **Лідія Ізовітова** вручила президентові Ради адвокатських та правничих товариств Європи (ССВЕ) **Джеймсу МакГуїллу** нагрудний знак Національної асоціації адвокатів України «Захисник адвокатури».

Церемонія за участю заступника Голови НААУ, РАУ Валентина Гвоздія відбулася у рамках візиту очільника ССВЕ до України, в ході якого він взяв участь у засіданні Ради адвокатів України.

Нагороду вручено за «значний внесок у розвиток адвокатури України та високу підтримку української адвокатури, відзначення її вагомості в дотриманні верховенства права у світі, а також з огляду на сприяння відкриттю кордонів між Україною та країнами-членами Євросоюзу в аспекті доступу до ринку адвокатських послуг та визнання кваліфікації адвокатів України».

Джеймс МакГуїлл очолив ССВЕ на початку 2022 року. Відомий адвокат, практикує з 1986 року, спеціалізується у кримінальному та міжнародному праві, судовому захисті в європейських судах. Брав активну участь у Товаристві юристів Ірландії, очолював багато його комітетів і був президентом Товариства юристів Ірландії у 2007 — 2008 роках. У 2008 році він приєднався до Ради адвокатів та юридичних товариств Європи, де очолював ірландську делегацію в 2012 та 2018 роках, очолював Комітет ССВЕ з кримінального права з 2013 до січня 2019 року.

Неодноразово залучався до роботи в багатьох державних органах з юридичних питань, включаючи робочі групи/цільові групи з питань правової допомоги, юрисдикції кримінальних судів, Національного кримінального форуму, допитів підозрюваних та Консультативної ради з призначень суддів. Він є членом нещодавно створеного Регуляторного органу з надання юридичних послуг, нового загального статутного органу, відповідального за всі юридичні професії в Ірландії.

Рада адвокатів і юридичних товариств Європи (ССВЕ) заснована в 1960 році, представляє адвокатські та юридичні товариства 45 країн, а через них — інтереси понад 1 мільйона європейських юристів.

24 червня Постійний комітет ССВЕ ухвалив Рекомендації щодо кваліфікації українських адвокатів. Цей документ відкрив кордони між Україною та країнами-членами Євросоюзу в аспекті доступу до ринку адвокатських послуг.

ССВЕ пропонує правничим та адвокатським товариствам держав-членів ЄС вжити таких заходів при визнанні кваліфікації українських адвокатів:

- намагатися зменшити формалізм процесу визнання професійної кваліфікації українських адвокатів (наприклад, зменшити/відмінити суми щорічних внесків);

- враховувати, що в Україні діє Національна асоціація адвокатів України — єдина професійна організація адвокатури;

- опублікувати чітку, прозору та легкодоступну інформацію (доступну також онлайн), за можливості українською мовою, щодо процедури визнання дипломів та професійної кваліфікації у відповідній країні, чи роз'яснення про процедури доступу до професії, або дозволити провадження діяльності у сфері юридичних послуг відповідно до національного законодавства цієї країни;

- розглянути питання про можливість визнання функціональної кваліфікації для українських адвокатів, яка може бути отримана на основі існуючої української кваліфікації або за допомогою спрощених навчальних курсів доступною для зацікавлених осіб мовою;

- посилити співпрацю між адвокатськими та правничими товариствами ЄС, а також між останніми та НААУ, включно з її представництвами за кордоном, у тому числі шляхом регулярного обміну інформацією та найкращими практиками.

Рада адвокатів України на засіданні заслухала і обговорила інформацію членів органів адвокатського самоврядування, голови Комітету захисту прав адвокатів Володимира Ключкова та прийняла рішення звернутись до Генерального прокурора із запитом про надання відомостей про формування регіональними прокуратурами списків «нелояльних адвокатів» начебто на виконання вказівки Офісу Генерального прокурора.

Оскільки ідеться про грубе порушення гарантій адвокатської діяльності, яка є незалежною і захищеною гарантіями адвокатської діяльності, встановленими Законом України «Про адвокатуру та адвокатську ді-

яльність», РАУ прохає Генерального прокурора надати відомості про наявність такої вказівки або про проведення відомчої перевірки такої інформації, якщо вона не є правдивою.

Підтвердження такої інформації може стати резонансною подією, про яку НААУ повідомить усі міжнародні юридичні організації та насамперед організації адвокатів. Адже спроби створити такі списки не тільки грубо порушують профільний закон «Про адвокатуру України», «Про прокуратуру», але і конституційні засади здійснення правосуддя, змагальний характер судового розгляду та рівність сторін у процесі.

6 вересня 2022 року Рада адвокатів України прийняла рішення про скликання Звітно-виборчого Шостого з'їзду адвокатів України.

Рада адвокатів України затвердила порядок денний З'їзду, до якого, крім питань обрання керівників вищого органу адвокатського самоврядування, включені питання призначення членів Вищої ради правосуддя та органу, що відповідає за притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності.

РАУ затвердила порядок проведення З'їзду та організаційні заходи.

Керівники органів адвокатського самоврядування, повноваження яких спливають 17 листопада 2022 року, до обрання нових керівників та першого засідання Ради адвокатів України у новому складі виконують повноваження на підставі застосованого принципу континуїтету.

Також Рада адвокатів України ухвалила рішення про скликання конференцій адвокатів регіонів для вишування та обрання делегатів на З'їзд.

Також Рада адвокатів України розглянула звернення заступниці Міністра юстиції України Ірини Мудрої щодо допомоги в організації правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з України, які в умовах війни були змушені виїхати за кордон.

Звертаючись до НААУ, заступниця Міністра України зазначила, що понад 10 тисяч таких дітей наразі перебувають в інших державах та непоодинокі випадки, коли вони штучно розлучаються із законними представниками, призначеними відповідно до законодавства України, у зв'язку з призначенням їм тимчасових опікунів у країнах перебування.

Як зазначила Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова, НААУ завжди відстоювала і відстоюватиме ідеї правової, соціальної держави в Україні, яка має піклуватись про своїх громадян. Особливо це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які наразі вимушені ховатись від війни в інших країнах. Тому звернення заступниці Міністра щодо захисту наших маленьких громадян одразу здобуло необхідне реагування.

РАУ затвердила подальший механізм співпраці НААУ з Міністерством юстиції України та іншими державними органами, причетними до реалізації державної політики у сфері захисту дітей.

ВАЛЕНТИН ГВОЗДІЙ ТА МАРК ЕЛЛІС ПРОВЕЛИ ЗУСТРІЧ З ГОЛОВОЮ КОМІТЕТУ НААУ З ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА

В НААУ відбулася зустріч заступника Голови НААУ, РАУ Валентина Гвоздія, виконавчого директора Міжнародної асоціації адвокатів (ІВА) Марка Елліса з головою Комітету НААУ з військового права Марією Островською. У зустрічі взяли участь та представили свої позиції координатор комітетів НААУ Ганна Гаро, Голова правління ГО «Юридична Сотня» Леся Клярівська, заступник Голови Комітету, керуючий партнер АО «Іщенко, Світлицький та партнери» Ганна Іщенко, а також секретар Комітету НААУ з міжнародних зв'язків Олег Клим'юк.

Предметом розмови стала діяльність Комітету і Центру надання методичної допомоги та координації волонтерського руху адвокатів з правового захисту військовослужбовців. Зокрема, йшлося про практичну адвокатську діяльність в інтересах військовослужбовців, волонтерський рух адвокатів, методичну роботу Центру з підвищення професійних навичок адвокатів-волонтерів та адвокатів, які є захисниками військовослужбовців.

Марк Елліс запевнив у підтримці з боку ІВА цих важливих ініціатив. За його словами, організація і надалі надаватиме міжнародну експертну підтримку з боку адвокатів, які передаватимуть свій досвід захисту військовослужбовців.

Нагадаємо, у квітні НААУ створила Центр координації волонтерської допомоги адвокатів військовослуж-

бовцям. Відповідне рішення підписала Голова НААУ, РАУ Лідія Ізовітова.

Основним завданням Центру є інформаційна, методична та інша підтримка адвокатів, які надають правничу допомогу військовослужбовцям Про Вопо в рамках волонтерського руху.

Зокрема, Центр здійснює організацію семінарів, круглих столів, конференцій, лекцій з актуальних питань правничої допомоги військовослужбовцям, видає практичні посібники з актуальних проблем волонтерської правової допомоги, налагоджує конструктивну взаємодію з ЗСУ, правоохоронними органами та міжнародними установами.

ВІДБУЛАСЯ ЗУСТРІЧ ПРЕЗИДЕНТА ССВЕ ДЖЕЙМСА МАКГУІЛЛА ТА ВИКОНАВЧОГО ДИРЕКТОРА ІВА МАРКА ЕЛЛІСА З ОПІКУНСЬКОЮ РАДОЮ

Під час візиту в Україну на запрошення НААУ Президент Ради правничих та адвокатських товариств Європи ССВЕ Джеймс МакГуїлл та Виконавчий директор Міжнародної асоціації юристів

ІВА Марк Елліс зустрілись з Опікунською радою з розподілення благодійних коштів, які надходять від міжнародних організацій для допомоги українським адвокатам.

На зустрічі членів Опікунської ради з поважними гостями обговорювались питання діяльності Опікунської ради та критерії розподілення благодійної допомоги між постраждалими від війни адвокатами.

Голова Опікунської ради **Ганна Лазарчук** розповіла про кількість звернень, про випадки надання благодійної допомоги та про порядок розгляду заяв, з якими звертаються адвокати для надання благодійної допомоги.

Голова Благодійного фонду **Олексій Кухар** озвучив інформацію про порядок перерахування благодійних коштів безпосередньо адвокатам за рішеннями Опікунської ради.

Президент ССВЕ Джеймс МакГуїлл та Виконавчий директор IBA Марк Елліс відзначили, що звіти Опікунської ради є прозорими та містять значну кількість підтверджуючих матеріалів, на підставі яких нада-

ється благодійна допомога адвокатам, які опинилися в складних життєвих умовах внаслідок збройної агресії.

Міжнародні партнери запевнили, що і надалі намагатимуться сприяти діяльності Опікунської ради, підтримувати та допомагати українським адвокатам.

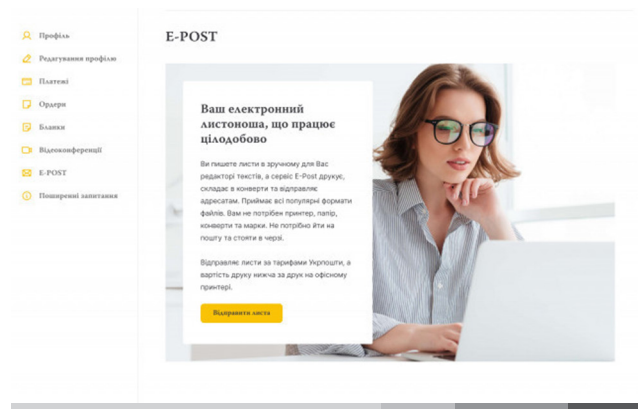
В ОСОБИСТИЙ КАБІНЕТ АДВОКАТА ДОДАНО СЕРВІС ВІДПРАВЛЕННЯ ЛИСТІВ УКРПОШТОЮ

Національна асоціація адвокатів України спільно з компанією «Поштова служба «Е-ПОСТ» запровадили новий сервіс відправки документів без потреби у відвідуванні пошти. Сервіс простий та зручний у використанні. Доступ до нього відкритий в електронному кабінеті адвоката. Використання сервісу не є обов'язковим для адвокатів.

Нова послуга передбачає, що Ви прямо з Вашого комп'ютера можете відправити необхідні листи, а Поштова служба «Е-ПОСТ» їх надрукує, упакує в конверти та відправить адресатам. При цьому Ви отримуєте квитанцію про відправку в момент відправлення. Ідеться про відправку копій та сканкопій документів.

Ціна відправки аналогічна вартості на Укрпошті. Сервіс працює цілодобово, 7 днів на тиждень. Детально про сервіс можна переглянути тут.

Електронний суд нарешті став повністю електронним! Вимога процесуальних кодексів щодо надання

підтвердження відправки копій позовних матеріалів іншій стороні вирішена повністю цифровими методами.

Найближчим часом планується розширення сервісу і на відправку кореспонденції за кордон.

РАУ НАДАЛА СПЕЦДОСТУП ДО ЄРАУ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ

Комітет захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ матиме спеціальний доступ до особистих даних адвокатів в ЄРАУ.

Таке рішення ухвалила Рада адвокатів України на своєму онлайн-засіданні 22 серпня 2022 року.

З пропозицією відкрити доступ до персональних даних про адвокатів в ЄРАУ, а саме номерів телефонів, звернувся **Голова Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ Володимир Ключков**.

Необхідність мати доступ до контактних даних адвокатів він обґрунтував тим, що згідно з рішенням РАУ від 28 січня 2022 року Комітет має забезпечити присутність представників свого Комітету у разі проведення у адвокатів обшуків чи оглядів житла. Проте такої можливості у членів Комітету немає, адже з початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну персональні дані адвокатів, які публікуються у профілі адвокатів в ЄРАУ, стали закритими для публічного доступу на період запровадження воєнного стану.

«У нас існує проблема, коли члени нашого Комітету приїжджають на обшук, а сповістити адвоката про нього немає як — немає номерів телефонів. Відкривати помешкання без присутності адвоката ми не можемо, адже ми не розуміємо, що є адвокатською таємницею, а що ні. Тому прошу членів РАУ відкрити контактні дані для можливості зв'язатися з адвокатом і запросити його на місце проведення обшуку або хоча б повідомити про те, що цей обшук буде відбуватись», — звернувся до членів РАУ Володимир Ключков.

Нагадаємо, з 2 березня 2022 року інформація про адреси, мобільні телефони, фотографії, соцмережі, розміщені в Єдиному реєстрі адвокатів України, була закрита з метою захисту адвокатів у період оголошеного воєнного стану.

На минулому засіданні РАУ 1 серпня 2022 року РАУ поновила відображення в ЄРАУ частини даних про адвоката, а саме публічне відображення інформації у профайлі адвоката про призупинення/зупинення адвокатської діяльності, а також відомості про наявність дисциплінарних рішень щодо адвоката.

ЗАПРОШУЄМО АДВОКАТІВ ВЗЯТИ УЧАСТЬ У БЛАГОДІЙНОМУ ТУРНІРІ ЗІ ШВИДКИХ ШАХІВ НА ПІДТРИМКУ ЗСУ

15 жовтня 2022 року за адресою: м. Київ, вул. Січових Стрільців, 73 (2 поверх, Мармурова зала) відбудеться Благодійний турнір зі швидких шахів серед юристів на підтримку ЗСУ.

Міністерство юстиції України та Шаховий клуб «Shahist», які організували благодійний турнір, передбачили мінімальний благодійний внесок. Учасники можуть також перерахувати додатково на допомогу ЗСУ більшу суму.

НААУ закликає долучитись до цього заходу всіх бажаючих адвокатів.

Змагання проходять за швейцарською систе-

мою у 5 турів. Партія триватиме 15 хвилин. За кожний зроблений хід, починаючи з першого, додаватиметься 10 секунд. Якщо кілька учасників, що змагатимуться за 1-ше місце, матимуть однакові показники, вони гратимуть контрольні матчі. Партія додаткових матчів триватиме 10 хвилин з додаванням 5 секунд. Перше, друге і третє місця розподілятимуться залежно від кількості учасників. Аналогічно буде розіграно друге та третє місце.

Усіх, хто бажає взяти участь у турнірі, просимо до 3 жовтня 2022 року повідомити на електронну пошту: v.fedirko@unba.org.ua.

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА СЕРПЕНЬ-ВЕРЕСЕНЬ 2022 РОКУ

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У питанні доступу до особистих даних адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України, який було закрито на час дії воєнного стану, зроблено один виняток.

Прийнятим рішенням Ради адвокатів України № 75 від 22.08.2022 надано доступ до ЄРАУ для членів Комітету захисту прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності НААУ. Вони будуть бачити номери телефонів адвокатів.

Необхідність такого кроку обґрунтована тим, що Комітет має забезпечити присутність представників у разі проведення в адвокатів обшуків чи оглядів житла. До недавнього часу такої можливості у членів Комітету не було.

«У нас існує проблема, коли представники нашого Комітету приїжджають на обшук, а сповістити адвоката про нього немає як — немає номерів телефонів. Комітет заперечує проти відкриття помешкання без присутності адвоката, адже ми не розуміємо, що є адвокатською таємницею, а що — ні», — пояснив Голова Комітету Володимир Ключков.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/SVhhqwO.

30 серпня до Комітету надійшло повідомлення, що сьогодні слідчими слідчого управління ГУ НП у м. Києві планується проведення затримання адвоката та обшук у його володінні на території міста Києва.

Два члени чергової групи представників Комітету — Юрченко Юрій та Солодко Євген, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 прибули на місце подій.

Під час затримання та обшуку слідчими були додержані норми кримінального процесуального зако-

нодавства. Професійні права адвоката не порушені, інформація з адвокатською таємницею не вилучалася.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/4VhhPy4.

31 серпня Кушнір Богдан, Солодко Євген і Юрченко Юрій вирушили на проведення 3 обшуків у приміщеннях адвокатів.

Під час проведення однієї зі слідчих (розшукових) дій у бізнес-центрі, в якому розташоване приміщення адвокатів, було виявлено порушення в ухвалі суду. Відповідні зауваження відображені у протоколі обшуку.

Окрім цього, на гарячу лінію Комітету надійшло повідомлення від адвоката про його недопуск до слідчої (розшукової) дії правоохоронцями. Терміново на місце події вирушив представник Комітету Гудзера Тарас.

Прибувши на місце, представник Комітету почув дивовижні зауваження від працівників СБУ. Правоохоронці вимагали від адвоката письмовий договір про надання правової (правничої) допомоги та ордер,

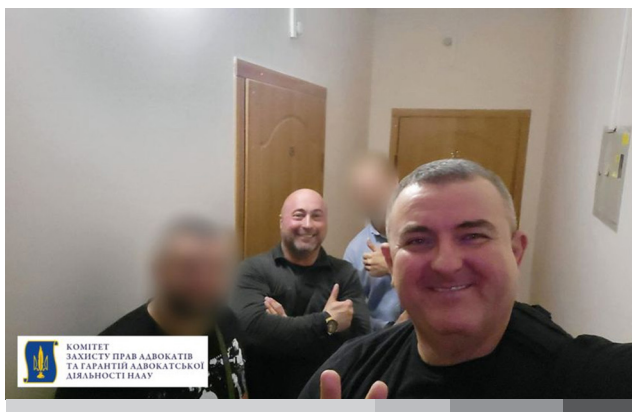

написаний каліграфічним почерком! Зі свого боку Гудзера Т. склав акт про недопуск адвоката. Комітет очікує звернення адвоката про порушення його професійних прав і готує скаргу до Державного бюро розслідувань на дії правоохоронців.

Посилання на публікацію: [URL:cutt.ly/vVhjhpV](https://cutt.ly/vVhjhpV).

Комітету надійшло повідомлення, що Головним слідчим управлінням Державного бюро розслідувань планувалося проведення обшуку за місцем проживання адвоката.

5 вересня два члени чергової групи представників Комітету — Олександр Протас і Дмитро Сорокін, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 вирушили на місце подій.

Однак, прибувши за адресою проведення слідчої (розшукової) дії, виявили, що адвоката розлучилася з чоловіком та уже 10 років як там не проживає. Відчинивши двері правоохоронцям, нова дружина надзвичайно здивувалася та пояснила ситуацію. У результаті слідчі ДБР прийняли рішення не проводити обшук.

Посилання на публікацію: [URL:cutt.ly/TVhjJz8](https://cutt.ly/TVhjJz8).

Комітету надійшло повідомлення, що Головним слідчим управлінням СБ України планується проведення обшуку в особи, яка згідно з Єдиним реєстром адвокатів України є адвокатом і здійснює таку діяльність на території міста Києва.

6 вересня члени чергової групи представників Комітету — Протас Олександр і Сорокін Дмитро, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 За-

кону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 вирушили на місце подій.

Обшук відбувся з дотриманням кримінального процесуального законодавства. Порушень не виявлено.

Посилання на публікацію: [URL:cutt.ly/yVhktKb](https://cutt.ly/yVhktKb).

Голова Комітету Володимир Клочков **6 вересня** взяв участь у засіданні Ради адвокатів України, де відзвітував про виконання рішення РАУ № 6 від 28.01.2022 щодо додаткових завдань і прав Комітету. У виступі було повідомлено, які виїзди відбулися, і гарантовано виконання рішення надалі.

Також Голова Комітету долучився до обговорення проблемного питання щодо «нелояльних адвокатів». Було прийнято рішення РАУ звернутися до Генерального прокурора із запитом про надання відомостей про формування регіональними прокуратурами списків «нелояльних адвокатів», начебто на виконання вказівки Офісу Генерального прокурора.

Посилання на публікацію: [URL:cutt.ly/pVhkWdf](https://cutt.ly/pVhkWdf).

7 вересня до Комітету надійшло повідомлення про те, що слідчим управлінням СБУ сьогодні планується проведення невідкладного обшуку за адресою місця проживання адвоката.

Член чергової групи представників Комітету — Герасименко Марк прибув на місце проведення слідчої (розшукової) дії. Керуючись рішенням Ради адвокатів

України № 6 від 28.01.2022, з метою дотримання гарантій, передбачених статтею 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Комітетом було забезпечено дотримання професійних прав і гарантій.

Проведення обшуку у володінні адвоката без наявної ухвали суду — недопустиме, вимоги щодо гарантій адвокатської діяльності повинні бути дотримані. У результаті проведення процесуальної дії адвокатська таємниця не була порушена. Однак Комітет очікує звернення адвоката, щоб вжити відповідних заходів у межах своєї компетенції.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/sVhkVES.

Комітету надійшло повідомлення, що Головним слідчим управлінням Національної поліції України планується проведення обшуку в особи, яка згідно з Єдиним реєстром адвокатів України є адвокатом і здійснює таку діяльність на території міста Києва.

8 вересня члени чергової групи представників Комітету — Протас Олександр і Сорокін Дмитро, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 вирушили на місце подій.

Обшук відбувся без порушення адвокатської таємниці. Порушень не виявлено.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/AVhluW9.

9 вересня о 13:30 на гарячу лінію Комітету надійшло повідомлення від адвоката, що слідчі СБУ вдерлись до офісу, де він здійснює свою професійну діяльність, та почали ламати сейф.

У зв'язку з цим п'ять представників Комітету — Юрченко Юрій, Юрченко Олег, Протас Олександр, Герасименко Марк і Сорокін Дмитро, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про

адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 невідкладно вирушили на місце подій.

На момент прибуття Комітету слідча дія вже тривала, а правоохоронцями активно оглядався офіс. За відсутності представників Комітету оперативники зламали сейф зі стікером про те, що він містить документи з адвокатською таємницею, та переглядали їх. Прибувши за адресою проведення обшуку, Комітет нагадав правоохоронцям вимоги КПК і профільного закону, після чого матеріали з сейфу були повернуті. Окрім цього, слідчим було вилучено жорсткий диск з робочого комп'ютера адвоката. Відповідні зауваження відображені у протоколі обшуку.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/WVhIJTe.

Комітету надійшло повідомлення, що Головним слідчим управлінням Державного бюро розслідувань за процесуального керівництва прокурорів Офісу Генерального прокурора здійснюється досудове розслідування у кримінальному провадженні. Слідчими планувалося проведення обшуку в квартирі та робочому офісі особи, яка згідно з Єдиним реєстром адвокатів України є адвокатом і здійснює таку діяльність на території міста Києва.

12 вересня два члени чергової групи представників Комітету — Гудзера Тарас і Черевко Артем, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 вирушили на місце подій.

Обшук у квартирі відбувся без порушення адвокатської таємниці чи процесуальних прав.

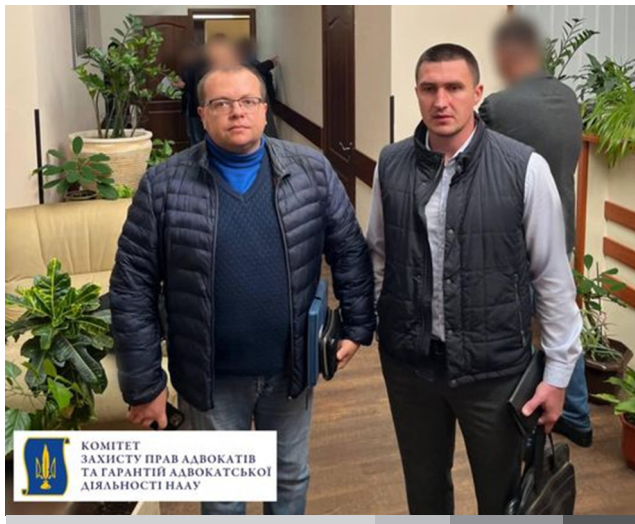
Прибувши за адресою, де правоохоронці очікували провести обшук в офісі адвоката, виявилось, що його там немає. Відомості у Реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців були вказані актуальні. Слідчим була вказана хибна інформація у клопотанні про проведення обшуку та введено в оману слідчого суддю.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/cVhztjR.

Комітету надійшло повідомлення, що слідчими Головного слідчого управління Державного бюро розслідувань планується проведення обшуку за робочим місцем особи, яка згідно з Єдиним реєстром адвокатів України є адвокатом і здійснює таку діяльність на території міста Києва.

14 вересня члени чергової групи Комітету — Паршин Артем і Гончаров Михайло, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 вирушили на місце подій.

Обшук відбувся з дотриманням кримінального процесуального законодавства. Порушень не виявлено.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/EVhzFLw.

15 вересня о 17:10 на гарячу лінію Комітету надійшло повідомлення від адвоката, що співробітники Київського СІЗО відмовляються отримувати та виконувати ухвалу слідчого судді Печерського районного суду про зміну запобіжного заходу. Рішенням суду підозрюваному-адвокату було змінено запобіжний захід з тримання

під вартою на цілодобовий домашній арешт. Ухвала суду має бути виконана негайно. Однак свої дії працівники СІЗО мотивували тим, що закінчився робочий час і затриманому-адвокату доведеться ще одну ніч пережити в неволі.

У зв'язку з цим представники Комітету та інші адвокати — Ломанов Денис, Кульшенко Руслан, Дзюбенко Сергій, Пилипенко Дмитро, Левадний Олександр, Пеліхос Євген, Чередніченко Денис, Бойко Артем, Кривов'яз Максим, Назаренко Діана, Бойко Віталій, з метою забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 невідкладно вирушили на місце подій.

На момент прибуття Комітету один з адвокатів підозрюваного намагався потрапити до СІЗО, інший викликав поліцію для фіксації протиправних дій з боку співробітників СІЗО. Після прибуття членів Комітету та втручання в ситуацію, перемовин з керівництвом СІЗО, о 20:10 ухвала була виконана, а адвоката було звільнено з-під варти.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/7Vhz5YT.

До Комітету надійшло повідомлення, що **16 вересня** планується проведення прокурорами Офісу Генерального прокурора обшуку у приміщенні, де здійснює свою професійну діяльність адвокат.

Два члени чергової групи представників Комітету — Юрченко Олег і Гудзера Тарас, з метою

забезпечення гарантій, передбачених у статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», і виконання рішення Ради адвокатів України № 6 від 28.01.2022 прибули на місце подій.

У процесі проведення слідчої (розшукової) дії було встановлено, що це приміщення належить адвокату, однак він його здає в оренду приватному нотаріусу. Сам він професійну діяльність за адресою проведення обшуку не здійснює та матеріалів, які містять інформацію з адвокатською таємницею, не зберігає.

Комітет укотре нагадує, що адвокат відповідно до Правил адвокатської етики зобов'язаний вносити актуальні відомості до Єдиного реєстру адвокатів України. Порушення цих приписів тягне за собою дисциплінарну відповідальність.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/MVhxnRk.

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Рада адвокатів України створила інститут представників НААУ за кордоном замість іноземних представництв. Раніше створені представництва НААУ ліквідовані, всі кадрові та інші рішення щодо представництв втратили чинність.

Відповідні зміни ухвалені у рішенні РАУ № 59 від 02.08.2022 «Про затвердження у новій редакції Положення про представництво Національної асоціації адвокатів України за кордоном».

Положення, зокрема, визначає, що у кожній державі можуть призначатися та функціонувати один або більше представників НААУ, чия діяльність координується профільним комітетом НААУ. У випадку, якщо в конкретній країні перебування призначено декілька представників, то той представник, який базується в столиці країни перебування, є головним представником, і інші представники в цій країні координують свою діяльність через нього.

Представники НААУ за кордоном не є юридичними особами і здійснюють діяльність самостійно в інтересах НААУ та в межах законодавства країни-перебування (реєстрації). Рішення про призначення представника НААУ за кордоном приймає Голова НААУ, РАУ.

Представники НААУ уповноважені взаємодіяти з представниками іноземних органів адвокатського самоврядування, державних органів, підприємств, установ, організацій, наукових закладів, а також із фізичними та юридичними особами; співпрацювати з іноземними дипломатичними представництвами

в державі перебування (реєстрації) на підставі відповідної оформленої акредитації консульської установи та/або МЗС України; контактувати із закордонними партнерами НААУ задля обміну досвідом між адвокатами. Представники популяризують діяльність НААУ за кордоном, а також мають право проводити інформаційні та освітні заходи, фандрейзингову роботу для розвитку інституту адвокатури України.

Представники автоматично входять до складу Комітету з міжнародних зв'язків без права голосу. НААУ повідомляє про призначення представника НААУ за кордоном відповідну національну асоціацію адвокатів країни перебування.

Положення регулює порядок звітності про діяльність та покладає на представника самостійне вирішення організаційних питань і планування роботи. Фінансування діяльності представників НААУ за кордоном здійснюється за їхній власний рахунок, за рахунок коштів спонсорів (фізичних і юридичних осіб), благодійних фондів (організацій) і ґрунтується на принципі самофінансування.

Нагадаємо, при НААУ було створено мережу з понад 40 представництв за кордоном.

Посилання на публікацію: URL:cutt.ly/bVhmA1l.

КОМІТЕТ ЗАКОНОТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ З ПИТАНЬ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

7 вересня відбулося онлайн-засідання Комітету. Під час засідання обговорили пропозиції робочих груп Національної ради з відновлення України від наслідків війни у частині адвокатури, а також необхідність внесення змін до законодавства у частині пенсійного забезпечення адвокатів.

Також на засіданні обговорювалися недоліки прийнятого в першому читанні законопроекту № 7473-д щодо внесення змін до деяких законодавчих

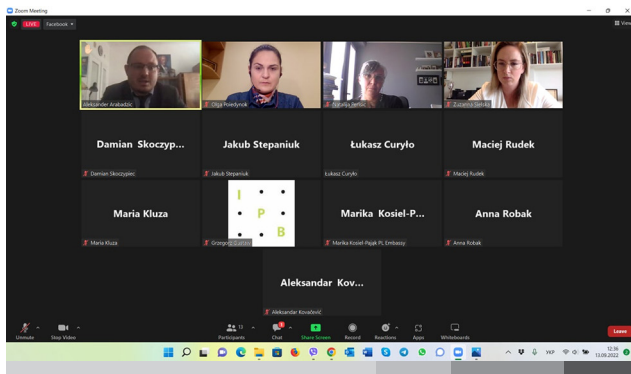

актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги. Члени Комітету разом з Комітетом з питань БПД напрацювали низку зауважень, котрі були направлені до профільного Комітету ВРУ для доопрацювання під час підготовки законопроекту до другого читання.

КОМІТЕТ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

13 вересня заступник Голови Комітету Ольга Посадинок узяла участь у панельному експертному обговоренні, що відбулося у рамках Міжнародної наукової конференції «Виклики Центральної та Східної Європи». Темою цього річної конференції, яка проводиться вже втретє, став вплив конфліктів на міграційні процеси. Під час онлайн-обговорення експерти та експертки

з України, Польщі та Сербії поділилися своїми думками про те, як вони впливають на тих, хто змушений покидати свої домівки, а також на ті країни та громади, які приймають таких людей.

Посилання на запис дискусії: [URL:cutt.ly/KVhnt8](https://cutt.ly/KVhnt8).

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані:

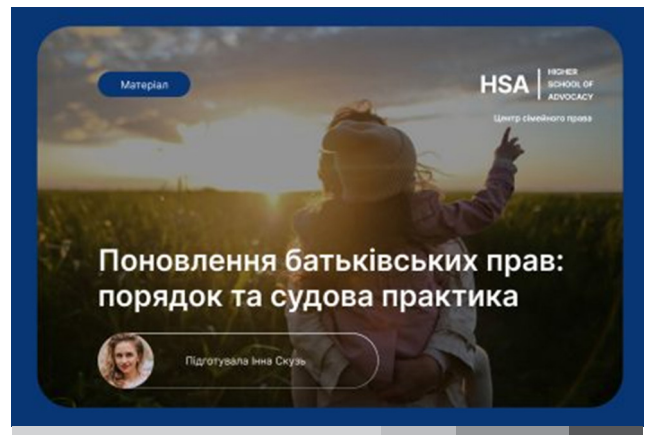
1) статті Членів Ради:

— **Інні Скузь** «Стягнення аліментів на дитину у разі смерті платника аліментів». *Перегляд:* [URL:cutt.ly/ZVaLTsL](https://cutt.ly/ZVaLTsL;);

— **Ірини Попіки** «Сімейним судам в Україні бути!». *Перегляд:* [URL:cutt.ly/8VaHFKB](https://cutt.ly/8VaHFKB;);

— **Інні Скузь** «Поновлення батьківських прав: порядок та судова практика». *Перегляд:* [URL:cutt.ly/aVa8ptY](https://cutt.ly/aVa8ptY;);

— **Олени Кухаренко** «Щодо захисту прав неповнолітніх дітей, громадян України, які знаходяться під

тимчасовим захистом в Німеччині». *Перегляд:* [URL:cutt.ly/oVaDFb8](https://cutt.ly/oVaDFb8;);

2) відповіді членів Ради Комітету на питання адвокатів за підсумками вебінарів:

— **відповідає Ірина Попіка:** Чи є механізм впливу на матір, яка перешкоджає спілкуванню батька з дитиною за допомогою телефону та інших електронних засобів (під час війни батько був змушений виїхати за кордон у відрядження — державний службовець). У рішенні суду про способи спілкування не було прописано спілкування телефоном. *Відповідь:* [URL:cutt.ly/3VaLxUd](https://cutt.ly/3VaLxUd;);

— **відповідає Ольга Сєришева:** Мій син сплачує аліменти, зараз невістка з онуком перебувають за кордоном, чи повинен син сплачувати, якщо відомо, що гроші використовує мати невістки? *Відповідь:* [URL:cutt.ly/EVaLeQo](https://cutt.ly/EVaLeQo;);

— **відповідає Ольга Філатова:** Чи був у Вашій практиці розшук місця роботи платника аліментів за кордоном, в який спосіб це можна здійснити? *Відповідь:* [URL:cutt.ly/GVaKBqF](https://cutt.ly/GVaKBqF;);

— **відповідає Лариса Гретченко:** Чи є неповнолітній вік дитини та нездійснення її матір'ю/батьком встановлених законодавством обов'язків поважними причинами пропуску строку прийняття спадщини? *Відповідь:* [URL:cutt.ly/YVaHpCm](https://cutt.ly/YVaHpCm;);

— **відповідає Людмила Гриценко:** Необхідно встановити факт батьківства через проведення експертизи. Які нормативно-правові акти є щодо регулювання вказаної процедури? Чи можливо навести приклади з судової практики? *Відповідь:* [URL:cutt.ly/cVaGGf4](https://cutt.ly/cVaGGf4;);

— **відповідає Інна Скузь:** Подружжя перебуває у Великій Британії на підставі робочої візи чоловіка. Наразі дружина вагітна від громадянина США, з яким

планують одружитися. Які, на Вашу думку, мають бути перші кроки в цій ситуації? *Відповідь:* [URL:cutt.ly/dVaDpus](https://cutt.ly/dVaDpus);

3) рубрика #Рекомендуємодоперегляду

— **рекомендує Людмила Гриценко.** *Перегляд:* [URL:cutt.ly/RVaGgs5](https://cutt.ly/RVaGgs5).

Також опубліковані статті членів Ради в інших виданнях:

— Про практичні аспекти стягнення додаткових витрат на утримання дитини (Ірина Попіка). *Перегляд:* [URL:cutt.ly/dVaKpnd](https://cutt.ly/dVaKpnd);

— «Можна зібрати онлайн-докази про місце проживання боржника»: що робити, якщо платник аліментів перебуває за кордоном (Ольга Філатова). *Перегляд:* [URL:cutt.ly/NVaKcbU](https://cutt.ly/NVaKcbU).

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

16 вересня Голова Комітету **Ганна Колесник** взяла участь у круглому столі на тему «**Соціальний захист та законодавча підтримка осіб, зниклих безвісти, та їх родин**». Організатор заходу — Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. Під час заходу обговорили проблемні питання соціального захисту осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та їхніх родин, а також зниклих безвісти осіб, які стали на захист держави у військовий час, починаючи з 24 лютого 2022 року.

КОМІТЕТ З ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА ТА ЦЕНТР НАДАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ТА КООРДИНАЦІЇ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ АДВОКАТІВ З ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Комітет у співпраці із Центром підготували **інформаційний дайджест у сфері військового права за квітень — липень 2022 року**.

У збірнику відображено інформацію про діяльність Комітету та Центру, а також практичні матеріали у сфері військового права в межах волонтерського руху «Адвокати ЗСУ»:

- пам'ятки з надання правничої допомоги військовим ЗСУ — для адвокатів і для військових;
- пам'ятки щодо підстав і порядку звільнення з військової служби під час воєнного стану і відстрочки від призову під час мобілізації;
- роз'яснення щодо оскарження дій командирів;
- огляд знакових кримінальних справ для захисту військовослужбовців;
- статті і публікації.

Детальніше за посиланням: [URL:cutt.ly/JVaNjDy](https://cutt.ly/JVaNjDy).

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

Комітет підготував **бюлетень за березень — серпень 2022 року**. До вашої уваги представлено:

- новини Комітету;
- актуальні зміни до законодавства;
- огляд судової практики Верховного Суду у справах про неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником, розголошення та розкриття

конфіденційної інформації (діагнозу хвороби), визнання якості медичної послуги неналежною і практика ЄСПЛ;

- перелік наукових публікацій;
- анонси майбутніх заходів;
- відповіді членів Ради Комітету на запитання адвокатів.

Збірник підготовлено членами Ради Комітету: **Сергієм Антоновим, Тетяною Водоп'ян, Іриною Сенютою, Христіною Терешко.**

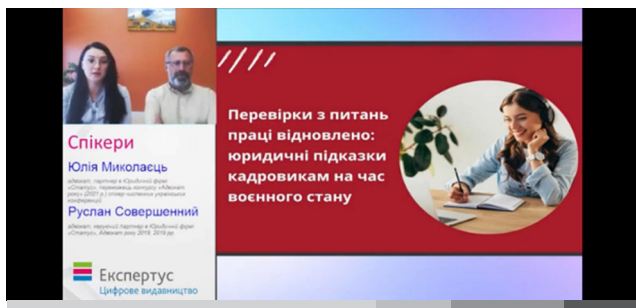
Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/eVa7IWt](https://cutt.ly/eVa7IWt).

Активності членів Комітету

Фото_15

2 вересня **Юлія Миколаєць** взяла участь як лектор у вебінарі на тему «Перевірки з питань праці відновлено» у рамках співробітництва із цифровим виданням «Експертус».

Ірина Сенюта та **Оксана Міськів** беруть активну участь у волонтерському русі «Адвокати ЗСУ». За звітний період адвокатами підготовлено низку консультацій.

Публікації членів Комітету

1. **Антонов С.** Інтерв'ю для міжнародної агенції журналістських розслідувань Finance Uncovered щодо

індустрії сурогатного материнства, правових та етичних проблем сурогатного материнства в Україні після 24.02.2022, 29.08.2022.

2. **Сенюта І.** Які права жінки можуть бути порушені під час пологів? Особливості воєнного часу: що може змінюватися для жінки. Які небезпеки/обмеження несе із собою воєнний стан? Коментар підготовано в рамках проєкту Divoche.media. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/uVgFo8d](https://cutt.ly/uVgFo8d).

3. **Миколаєць Ю.** Мобілізація медпрацівників — 2022: чи всі медики військовозобов'язані. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/4VgFhwf](https://cutt.ly/4VgFhwf).

4. **Миколаєць Ю.** Мобілізація в Україні: чи можна забронювати медичного працівника. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/3VgFzxa](https://cutt.ly/3VgFzxa).

5. **Миколаєць Ю.** Мобілізація в Україні: чи можна забронювати медичного працівника. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/eVgFbbK](https://cutt.ly/eVgFbbK).

6. **Миколаєць Ю.** Мобілізація в Україні: адвокат розповіла, чи можна забронювати медичного працівника. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/zVgF4sh](https://cutt.ly/zVgF4sh).

7. **Миколаєць Ю.** Чи можуть в Україні мобілізувати жінок-медиків: роз'яснення юристки. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/8VgFEgN](https://cutt.ly/8VgFEgN).

8. **Миколаєць Ю.** Ще частина українців може уникнути мобілізації: хто не підлягає призову до армії. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/pVgFYTA](https://cutt.ly/pVgFYTA).

9. **Миколаєць Ю.** Не призивають навіть військовозобов'язаних: які категорії українців не заберуть на війну. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/8VgFPjc](https://cutt.ly/8VgFPjc).

10. Консультації на «Експертус Медзаклад» (Експертно-правова система для керівників у галузі охорони здоров'я):

— **Миколаєць Ю.** За чий кошт проводити медогляди військовозобов'язаних під час воєнного стану. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/rVgFJLX](https://cutt.ly/rVgFJLX).

— **Миколаєць Ю.** Чи виплачувати зарплату медпрацівникам, які працюють у ЗОЗ на окупованій території. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/FVgFVyW](https://cutt.ly/FVgFVyW).

11. **Миколаєць Ю.** Строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів: що змінилося з 19 липня 2022 року. Детальніше за посиланням: [URL: cutt.ly/JVgFMKe](https://cutt.ly/JVgFMKe).

Підготовка аналітичних матеріалів

Підготовка наукового висновку до проєкту Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких

законів України з метою забезпечення прав учасників війни на біологічне посттравматичне батьківство/материнство», який зареєстровано за № 8011 від 08.09.2022 (Антонов С. В., Сенюта І. Я.).

КОМІТЕТ З КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Правовий аналіз проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо закриття кримінального провадження в зв'язку з декриміналізацією діяння» (**реєстр. № 7630 від 02.08.2022**) здійснив Комітет з кримінального права та процесу НААУ.

Законотворча ініціатива спрямована на створення належного правового механізму закриття кримінального провадження у зв'язку з декриміналізацією діяння.

Листом Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 03.08.2022 до НААУ запропоновано висловити правову позицію щодо цього законопроекту.

Змінами до Кримінального процесуального кодексу України пропонується виключити п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України як такий, що визнаний неконституційним, і доповнити зазначену статтю новим пунктом, згідно з яким підставою для закриття кримінального провадження є втрата чинності законом, яким установлювалася кримінальна протиправність діяння, у вчиненні якого підозрюється чи обвинувачується особа. Також запропоновано унеможливити закриття кримінального провадження за цією підставою в разі, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. За таких обставин кримінальне провадження буде продовжуватися в загальному порядку, передбаченому КПК України, і у випадку визнання особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення та ухвалення судом обвинувального вироку вона звільняється від покарання (доповнення п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України).

За результатами здійсненого правового аналізу НААУ підтримала законодавчу ініціативу.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/uVhcPNm.

Відповідний правовий аналіз проекту Закону України «Про внесення деяких змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань кримінального провадження» (**реєстр. № 7634**

від 04.08.2022) здійснив Комітет з кримінального права та процесу НААУ.

Листом Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 11.08.2022 до НААУ запропоновано висловити правову позицію щодо цього законопроекту.

Змінами до Кримінального процесуального кодексу України пропонується більш розширене визначення терміна «недопустимий доказ» і вводиться правова категорія «очевидно недопустимий доказ». Законопроект передбачає правовий механізм визнання доказу недопустимим і правовий статус похідних доказів, отриманих від «недопустимого» та «очевидно недопустимого» доказів.

Законодавча ініціатива визначає процесуальні можливості судового контролю за виконанням ухвал слідчих суддів і встановлює порядок його застосування — звернення до слідчого судді, який постановив ухвалу, за встановленням строку для її виконання та обов'язкового повідомлення слідчого судді про виконання судової ухвали.

Крім того, законопроектом врегульовується питання закриття судових проваджень, відкритих за клопотаннями учасників у випадках, коли вже судові рішення з таких питань постановлені. Також розширюється можливість оскарження ухвал слідчих суддів, постановлених не на користь особи, яка ініціювала судовий розгляд та була відсутня під час розгляду піднятих питань.

За результатами здійсненого правового аналізу НААУ підтримала законодавчу ініціативу.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/PVhvYS9.

У Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до статті 182 Кримінального процесуального кодексу України щодо можливості звернення в дохід держави застави, щодо якої слідчим суддею, судом не було вирішено питання про її повернення підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю» (**реєстр. № 7705 від 29.08.2022**).

Законопроектом пропонується встановити, що застава, щодо якої слідчим суддею, судом не вирішено питання про її повернення підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю протягом чотирьох років з дня набрання законної сили ухвалою слідчого судді, суду про зміну або скасування запобіжного заходу у вигляді застави, ухвалою суду про закриття кримінального провадження, вироку суду, звертається в дохід держави.

На запит Комітету ВРУ з питань правоохоронної діяльності членами Комітету з кримінального права та процесу Національної асоціації адвокатів України було здійснено правовий аналіз вказаного проєкту.

Національна асоціація адвокатів України не підтримує цю законотворчу ініціативу та вважає її такою, що підлягає доопрацюванню.

Серед іншого, в НААУ дійшли таких висновків.

Статтею 22 КПК України передбачено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.

На сьогодні Європейським судом з прав людини сформовані вже сталі підходи до розуміння принципу змагальності як однієї з базових гарантій права особи на справедливий суд, що може та певною мірою повинна враховуватися судами України при розгляді справи та винесенні рішень.

Фактично, пропонуючи внесення змін до кримінального процесуального законодавства України, в частині самостійного ініціювання питання судом про звернення застави в дохід та його вирішення **без участі підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця**, держава стикнеться з автоматичним порушенням засади змагальності сторін у кримінальному провадженні.

Саме на державу покладено забезпечення розумних строків судового розгляду. Крім того, стаття 130 Конституції України, враховуючи незалежність суддів, покладає саме на державу обов'язок із забезпечення фінансування та належних умов для функціонування судів і діяльності суддів. Покладання на суди обов'язку поповнювати Державний бюджет України задля забезпечення фінансування власної діяльності і буде яскравим свідченням порушення засади їх незалежності.

Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/iVhbyj3.

КОМІТЕТ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Комітет активно співпрацює з адвокатами з усього світу. Під час робочого візиту до Сполучених Штатів Америки заступник Голови Комітету з інтелектуальної власності, що діє у складі НААУ, **Сергій Барбашин** мав можливість зустрітися з колегами з метою обміну досвідом та узгодження планів на майбутнє.

Серед іншого, заплановано низку заходів щодо здобуття LL.M (магістра права) у США та огляду важ-

ливих судових прецедентів у сфері інтелектуальної власності. Серед спікерів — IP-адвокат-практик США **Тимур Слонім**.

Заступник Голови Комітету **Сергій Барбашин** взяв участь в AIPPI World Congress 2022. Захід організований Міжнародною асоціацією із захисту інтелектуальної власності.

На конгресі Міжнародна асоціація відзначила 125-ту річницю своєї діяльності. Крім того, на заході обговорювали питання важливості глобалізації та світової торгівлі, поєднання технологій (NFT) і мистецтва, а також судову практику у сфері інтелектуальної власності.

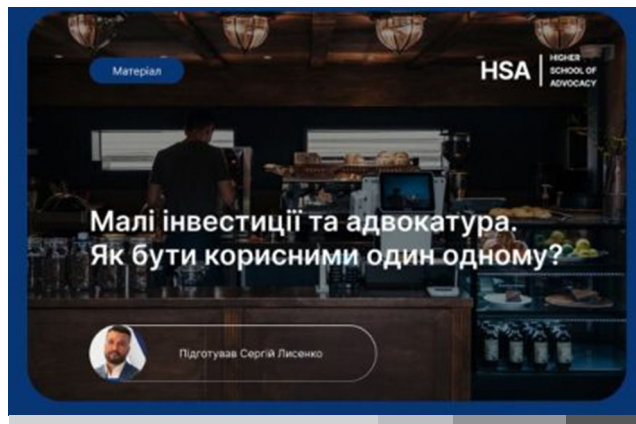
Під час конференції адвокатом проведені робочі зустрічі з адвокатами-практиками, юристами США, ЄС та інших країн. Також були погоджені спільні заходи для українських адвокатів з метою обміну знань щодо захисту прав інтелектуальної власності та судового процесу.

Міжнародна асоціація із захисту інтелектуальної власності, відома як AIPPI (Association Internationale pour la Protection de la Propriété Intellectuelle), — є провідною у світі некомерційною асоціацією, яка займається розробкою та вдосконаленням законодавства щодо захисту інтелектуальної власності. Це політично нейтральна некомерційна організація зі штаб-квартирою у Швейцарії, яка налічує понад 8000 членів зі 131 країни світу.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТИЦІЙ

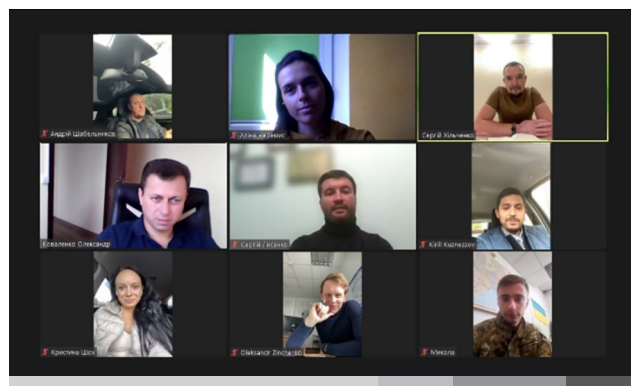
На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опублікована стаття члена Ради Комітету **Сергія Лисенка** «Малі інвестиції та адвокатура. Як бути корисними один одному?».

Перегляд за посиланням: URL: cutt.ly/zVa3V72.

20 вересня Комітетом проведено засідання. У робочій зустрічі взяли участь Голова Комітету **Сергій Хильченко**, його заступник **Олександр Зінченко** та члени Ради: **Микола Духонченко**, **Олександр Коваленко**, **Кирило Кузнецов**, **Сергій Лисенко**, **Андрій Шабельников**, **Кристина Шох**. На засіданні присутні обговорили план діяльності Комітету на 4 квартал 2022 року. Зокрема, заплановано таке.

1. Підготовку статей на актуальні питання бізнес-сфери для публікації у ВША НААУ, ЗіБ та інших виданнях.

2. Проведення заходів з підвищення кваліфікації на базі ВША НААУ.

3. Комунікація та організація спільних заходів та інших активностей зі спільнотами, які пов'язані з веденням бізнесу, як-от: Торгово-промислова палата України, Спілка українських підприємців, Європейська бізнесасоціація, Міністерство цифрової трансформації України.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

У вересні Комітет опрацював проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги», реєстр. № 7473-д, прийнятий у першому читанні 05.09.2022. Відповідно до проведеного аналізу Комітет зазначив, що цією редакцією не усунуто недоліки попереднього законопроекту, не прийнято до уваги жодне із запропонованих НААУ зауважень до нього. Зокрема, не запропоновано внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у зв'язку з останньою редакцією ч. 1 ст. 59 Конституції України, якою визначено, що кожен має право на професійну правничу (а не правову) допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Відповідно до положень ст. 3 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» правовою основою діяльності адвокатури України є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України. У зв'язку з цим у таблиці зазначені запропоновані НААУ України зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Таким чином, актуальними залишаються всі раніше запропоновані зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу».

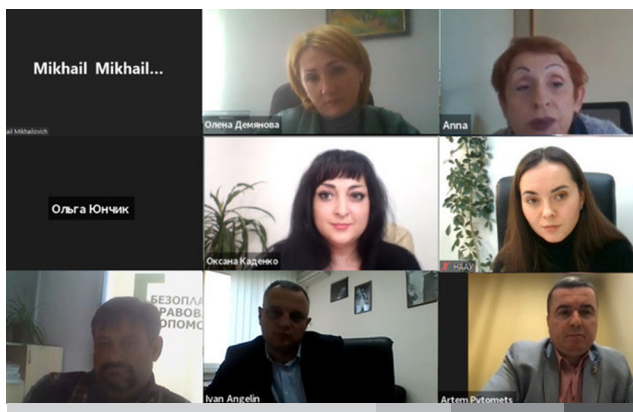
За результатами опрацювання до Комітету ВРУ з питань правової політики було направлено відповідні пропозиції та зауваження до законопроекту № 7473-д, а також порівняльну таблицю до нього.

Рішенням Ради адвокатів України № 105 від 05.09.2022 Головою Комітету призначено адвокатку **Оксану Каденко**.

Оксана Каденко здійснює адвокатську діяльність з 2005 року. У 2020 році отримала почесне звання «Заслужений юрист України», є членом Ради адвокатів України (представник від Хмельницької області) та заступником Голови Комітету з питань антикорупційної політики та комплаєнсу, що діє в складі НААУ.

19 вересня відбулася робоча зустріч членів Комітету. Під час обговорення концепції взаємодії НААУ з органами державної влади та іншими суб'єктами з питань функціонування системи БПД члени Ради Комітету висловили пропозиції щодо удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють правовідносини у цій сфері, узагальнення актів НААУ та налагодження

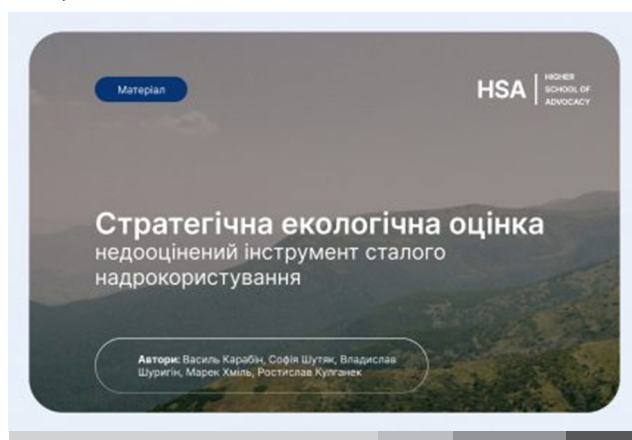
зворотного зв'язку з адвокатами, які працюють у сфері надання безоплатної правової допомоги тощо.

КОМІТЕТ З АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

На сайті Вищої школи адвокатури НААУ опубліковані:

1) статті членів Ради:

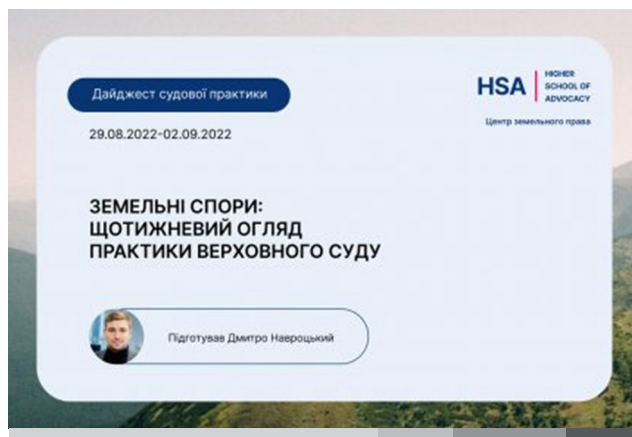
— одним із авторів є Софія Шутяк «Стратегічна екологічна оцінка — недооцінений інструмент сталого надокористування». *Посилання на публікацію:* URL: cutt.ly/oVa86vt;

— Дмитро Навроцький «Ключові зміни врегулювання земельних правовідносин та оренди землі під час воєнного стану». *Посилання на публікацію:* URL: cutt.ly/OVa4uQK;

2) рубрики «Земельні спори: місячний огляд практики Верховного Суду»:

— 22.08.2022 — 27.08.2022 (1): *Посилання на публікацію:* URL: cutt.ly/kVa4MbM.

— 22.08.2022 — 27.08.2022 (2): Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/VVa403Y.

— 29.08.2022 — 02.09.2022: Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/WVa47lo.

— 01.08.2022 — 31.08.2022: Посилання на публікацію: URL: cutt.ly/yVa7qjs.

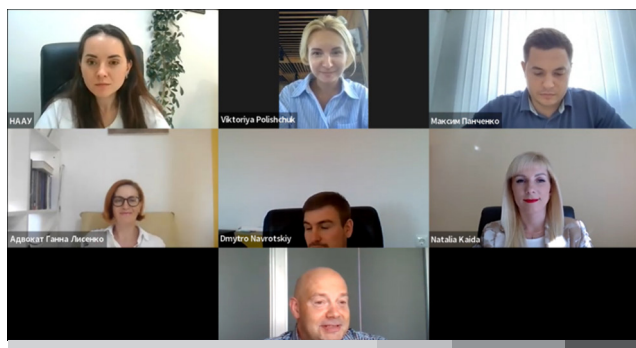
КОМІТЕТ З БУДІВЕЛЬНОГО ПРАВА

23 серпня відбулося засідання Комітету. На порядку денному стояли питання щодо активізації роботи Комітету шляхом написання статей, проведення заходів з огляду на нововведення у сфері будівельного права та систематизація судової практики за першу половину 2022 року. За результатами зустрічі члени Ради Комітету визначили відповідальних за кожен напрям роботи та узгодили тематику майбутніх заходів.

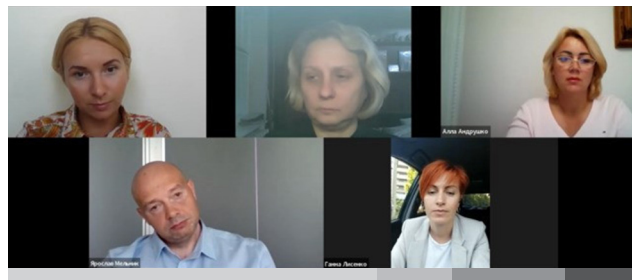

КОМІТЕТ З ТРУДОВОГО ПРАВА

30 серпня відбулося засідання Комітету. За результатами зустрічі члени Ради Комітету прийняли рішення щодо написання нової збірки методичних рекомендацій, присвяченої особливостям укладення трудових договорів, а також проведення двох конференцій до дня юриста та до дня адвокатури. Також адвокати узгодили теми для написання статей за сферою діяльності Комітету.

8 вересня у НААУ за ініціативою Комітету відбувся круглий стіл на тему «Перевірки Держпраці в умовах воєнного стану».

Учасники заходу обговорили:

- порядок проведення позапланових перевірок Держпраці в умовах воєнного стану;
- наслідки укладання цивільно-правового договору замість трудового під час воєнного стану;
- основні порушення роботодавців під час припинення дії трудових договорів;
- проблеми права на захист соціальних прав у трудових правовідносинах під час воєнного стану.

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — UNBA NEXTGEN

У межах підготовки серії статей про співпрацю UNBA NextGen та Європейської асоціації молодих адвокатів (EYBA) знайомимо вас із колегіальними органами EYBA.

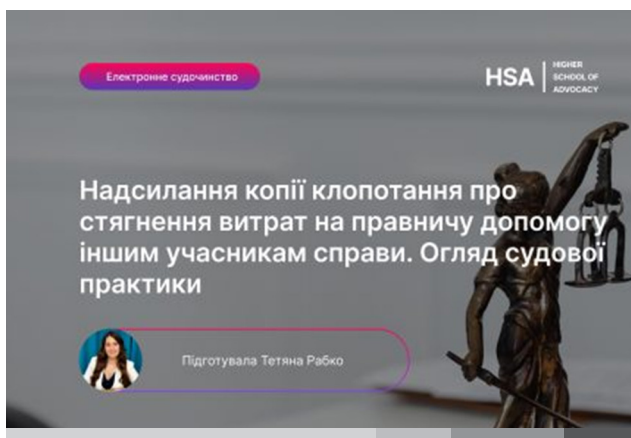
25 червня 2022 року Європейська асоціація молодих адвокатів на Міжнародній літній конференції EYBA — 2022 під час загальних зборів членів правління затвердила склад Виконавчого комітету та інших органів асоціації.

Серед них — **Дослідницький комітет ЕУВА (EYBA Research Committee)**, членом якого стала — **Юлія Сергет**, заступниця Голови молодіжного комітету НААУ.

Детальніше про Комітет на сайті НААУ: [URL:cutt.ly/cCpsJ00](https://cutt.ly/cCpsJ00).

На сторінці Вищої школи адвокатури НААУ у Facebook розміщено добірку тематичних публікацій **Тетяни Рабко** — адвоката, регіонального представника UNBA NextGen у Донецькій області *щодо електронного судочинства*:

1) тематичні статті:

— Алгоритм отримання доступу в підсистемі «Електронний суд» для ознайомлення із матеріалами справи. *Перегляд: URL:cutt.ly/OVa5DHV;*

— Відеоконференцз'язок. Реалізація можливості участі у судовому засіданні поза межами приміщення суду. *Перегляд: URL:cutt.ly/kVa5Vuf;*

— Заява щодо розподілу судових витрат, подана поза межами робочого часу: огляд судової практики. *Перегляд: URL:cutt.ly/qVa52u3;*

— Надсилання копії клопотання про стягнення витрат на правничу допомогу іншим учасникам справи. Огляд судової практики. *Перегляд: URL:cutt.ly/PVa547B;*

— Зміна процедури авторизації у підсистемі відеоконференцз'язку. *Перегляд: URL:cutt.ly/YVa6pJL;*

2) статті про проведені вебінари адвоката в інших виданнях:

— Процесуальні строки та 0,8 судового збору: як

адвокату порозуміться з «Електронним судом». *Перегляд: URL:cutt.ly/iVsdeGc;*

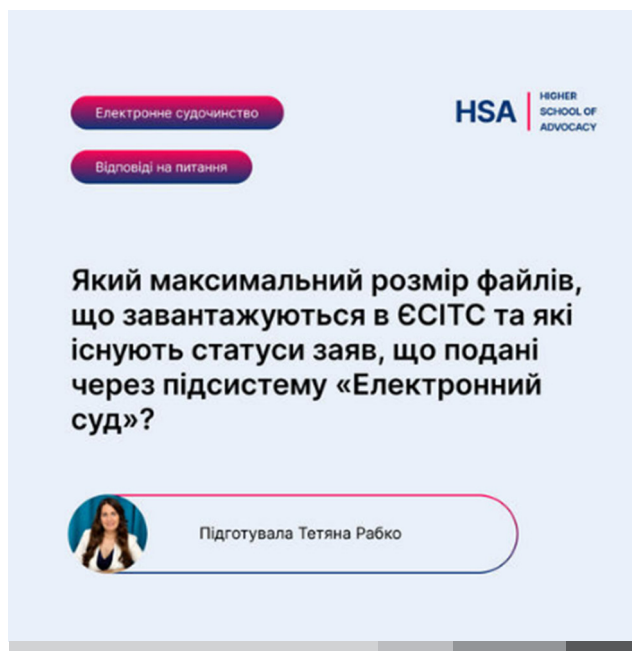
— ФОП, «судодень» та інші випадки відмови у відшкодуванні витрат на професійну правничу допомогу. *Перегляд: URL:cutt.ly/RVsdUfj;*

— Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в огляді судової практики: адвокат Тетяна Рабко. *Перегляд: URL:cutt.ly/6VsdAOe;*

3) відповіді на запитання адвокатів за підсумками проведених заходів:

— Який максимальний розмір файлів, що завантажуються в ЄСІТС, та які існують статуси заяв, що подані через підсистему «Електронний суд»? *Відповідь: URL:cutt.ly/2CqeVqC;*

— 2 запитання адвокатів щодо використання підсистеми «Електронний суд» (1). *Відповідь: URL: cutt.ly/KCrtyQ5;*

— 2 запитання адвокатів щодо використання підсистеми «Електронний суд» (2). *Відповідь: cutt.ly/LCyKRxc;*

— 2 запитання адвокатів щодо використання підсистеми «Електронний суд» (3). *Відповідь: cutt.ly/YSrE1M5;*

— Чи може адвокат продовжувати подавати процесуальні документи до суду у паперовому вигляді,

якщо він зареєструвався в Електронному суді? *Відповідь:* cutt.ly/8CхНujg;

— Якщо адвокат вже зареєстрований у підсистемі «Електронний суд» по одній електронній пошті/адресі, чи можна змінити електронну адресу адвоката на іншу його адресу? *Відповідь:* cutt.ly/cCnk14V.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

З червня Комітет у співпраці із Центром досліджень адвокатури і права НААУ публікує творчість адвокатів на сторінці Facebook Комітету у рубриці «Творчість адвокатів у час війни».

Серед нещодавно опублікованих:

— поезії адвоката, Голови Комітету **Наталії Пліси**: «Здається, що на землю впало небо...», «З того самого ранку, коли нас прийшли «визволяти», «Я считала: война — это то, что случилось давно...», «Когда-то они проснутся...», «Коли на нашу землю впала тінь...»;

— вірші адвоката, члена Ради Комітету **Марини Черненкої**: «Вітання?», «У дрімучому темному лісі», «Тихше, милий, тихше...», «Боже, помилуй захисників», «Доки світла не стало...», «І скільки їх, таких сумних...».

Комітет нагадує, що до публікації приймаються роботи, виконані чи створені (у випадку літературного твору) особисто виконавцем.

КОМІТЕТ ЗІ СПОРТИВНОГО ПРАВА ТА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3 вересня відбулося перше засідання Комітету за участю нового Голови — Давидюка Михайла Миколайовича. Захід пройшов в офлайн-режимі без застосування систем відеоконференцзв'язку. Подія відбулася з метою знайомства нового Голови з колективом, обговорення стратегій роботи та майбутніх планів.

8 вересня відбулося засідання Комітету в режимі онлайн із застосуванням платформи «ZOOM». На порядку денному були такі питання.

1. Обговорення персонального складу Комітету.
2. Зонування сфер відповідальності кожного представника Комітету.
3. Залучення Комітету до спортивних заходів.

20 вересня відбулося засідання Комітету в режимі онлайн. Представники Комітету обговорили план дій на найближчий час. На порядку денному були такі питання.

Михайло Давидюк

1. Участь Комітету у шаховому турнірі.
2. Обговорення організації та проведення навчальних стрільб для адвокатів.
3. Інші питання.

КОМІТЕТ З ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПРАВА

Голова Комітету, лейтенант юстиції та юрисконсульт ЗСУ **Олександр Трохимець** отримав нагороду «Сталевий хрест» від Головнокомандувача Збройних Сил України Валерія Залужного.

З початку повномасштабного вторгнення Олександр долучився до членів команди волонтерського руху об'єднання патріотів-адвокатів, які поставили інтереси військових та їхніх родин понад усе і роблять свій безпосередній внесок у нашу перемогу.

СПІВПРАЦЯ КОМІТЕТІВ

Комітети НААУ з господарського права та процесу, з цивільного права та процесу і адміністративного права та процесу підготували зауваження та пропозиції до проєктів законів України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання офіційних електронних адрес в ЄСІТС представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами — підприємцями» (реєстр. № 7574 від 21.07.2022) та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання офіційних електронних адрес в ЄСІТС представниками правничих професій, юридичними особами та щодо особливостей судового провадження в умовах воєнного чи надзвичайного стану» (реєстр. № 7574-1 від 04.08.2022).

Серед іншого, у НААУ дійшли думки, що обов'язок подавати процесуальні та інші документи у справі з використанням ЄСІТС має стосуватися лише заяв по суті справи (позовна заява, відзив, відповідь на відзив, заперечення на відповідь, пояснення третіх осіб), клопотань про приєднання доказів та інших документів.

Крім того, недоцільно вносити зміни, які стосуються судочинства, під час воєнного стану та загалом щодо:

- введення письмового провадження, яке не узгоджується ні з чинним ЦПК України, ні з ГПК України, оскільки таке провадження у вказаних кодексах України відсутнє;

- права суду з власної ініціативи прийняти рішення про розгляд справи без виклику учасників справи за наявними у справі матеріалами;

- накладення штрафу на особу у разі, якщо вона подає документи у паперовій формі і надалі не надсилає їх до суду через ЄСІТС протягом одного дня;

- виключення статей процесуальних кодексів щодо обов'язку суду надсилати копію судового рішення у паперовій формі тощо.

Вважається за необхідне також передбачити саме обов'язок суду проводити засідання у режимі відеоконференції, якщо від учасника надійшло відповідне клопотання.

Зважаючи на викладене, НААУ вважає, що законопроєкти мають право на існування лише за умови врахування висловлених пропозицій.

З детальними пропозиціями та зауваженнями можна ознайомитися за посиланням: [URL:cutt.ly/UVaZGBV](https://cutt.ly/UVaZGBV).

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗА МОБІНГ НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

Наталія Дядик, адвоката, секретар Комітету з гуманітарних питань та творчих ініціатив

З метою дослідження практичних аспектів захисту прав працівника, трудові права якого порушені в результаті негативних наслідків мобінгу, чим і завдано моральної шкоди працівникові, автором було проведено власне аналітичне дослідження визначення якісних характеристик моральної шкоди, судової практики з цього питання та запропоновано способи захисту порушених прав такого працівника та відшкодування моральної шкоди і її розрахунку, які базуються на дослідженнях Асоціації психологів України та кандидата психологічних наук Вакуленко О. Л.

Приписами ст. 23 Загальної декларації з прав людини передбачено, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Кожна людина без будь-якої дискримінації має право на рівну оплату за рівну працю. Кожен працівник має право на справедливий і задовільний винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Відшкодування моральної шкоди у трудових спорах саме собою є важким тягарем доказування, а якщо питання стосується мобінгу, то в реалі-

ях сучасного українського суспільства майже неможливим, що підтверджується існуючою судовою практикою.

За відсутності законодавчо визначеного поняття мобінгу автор пропонує взяти визначення цього терміна з проекту Закону № 4306 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо протидії мобінгу», оскільки воно є найбільш змістовним, а саме: мобінг (цькування) — діяння учасників трудових відносин, які полягають у психологічному та/або економічному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно працівника (працівників) підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також стосовно осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами або особами, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, стосовно інших учасників трудових відносин з метою приниження їхньої людської гідності за певними ознаками, створення стосовно них напруженої, ворожої, образливої атмосфери та/або примушування учасника трудових відносин до зміни місця роботи.

Прим. ред.: На момент виходу цієї статті Верховною Радою України було прийнято за основу *Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії порушенню прав у сфері праці* (законопроект № 5748 від 12.07.2021)¹, який має внести зміни до Кодексу законів про працю України² та доповнити його статтею 2-2. такого змісту:

«ЗАБОРОНА МОБІНГУ (ЦЬКУВАННЯ)

Мобінг (цькування), тобто діяння роботодавця або окремих працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження гідності та честі працівника, його професійної (ділової) репутації у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно нього напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі що змушує особу недооцінювати власну професійну придатність.

Типовими ознаками мобінгу (цькування) є:

- повторюваність діяння;
- наявність сторін — кривдник, потерпілий (жертва мобінгу (цькування)), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких, зокрема, є заподіяння моральної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого, примушування до зміни місця роботи;
- економічний тиск — нерівна оплата за працю рівної цінності, безпідставне позбавлення частини виплат (премій, бонусів тощо);
- психологічний тиск — створення ворожої, образливої атмосфери, погрози, висміювання, наклепи, нерівномірний розподіл навантаження і задач між працівниками, що виконують однакову роботу, позбавлення працівника роботи без його звільнення, нерівність можливостей для кар'єрного росту, безпідставний недопуск працівника на робоче місце тощо. Може проявлятися, зокрема, у приниженні гідності працівника, використанні 2 зневажливих зауважень та епітетів, словесній чи невербальній поведінці загрозливого, залякуючого або принизливого характеру, саботажі чи підриві робочої діяльності працівника тощо;
- створення напруженої, ворожої, образливої атмосфери — ізоляція працівника від трудового колективу, включаючи зміну місцезнаходження робочого місця, незапрошення на зустрічі і наради, в яких працівник зазвичай має брати участь, перенесення робочого місця в непристосовані для цього виду роботи місця, застосування інших формально нейтральних процедур для виведення працівника з психологічної рівноваги, негативного виокремлення працівника з колективу, утруднення виконання ним своєї трудової функції тощо. Результатом створення напруженої, ворожої, образливої атмосфери може бути припинення роботи, зниження кваліфікації, позбавлення перспектив кар'єрного зростання, відсутність або зменшення заохочення, зменшення винагороди за працю тощо.»

Оскільки найтипівішими прикладами прояву мобінгу на робочому місці є примушування до звільнення; необґрунтоване зменшення розміру премії чи її позбавлення; створення незручного графіка роботи; колективне приниження людської гідності шляхом створення максимально ворожої атмосфери; здійснення грубого, несправедливого та безпідставного відношення з боку керівництва підприємства, яке може проявлятися у словесних образах, знущаннях або моральному тиску тощо, автором пропонується брати до уваги в аналітичній роботі трудові спори із судової практики саме з таким складом ситуацій.

Подібні прояви мобінгу відносно працівника зазвичай прямим чином впливають на емоційний та/

або психологічний стан працівника, приниження честі та гідності такої особи, що у перекладі на юридичну мову є ознаками моральних страждань.

Однак визначення поняття «моральна шкода», способи вирахування ступеня і розміру моральної шкоди не закріплені в національному законодавстві.

Тому судді та учасники судового процесу керуються визначенням, наданим Верховним Судом України у п. 3 постанови пленуму «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» № 4 від 31.03.1995:

— **під моральною шкодою** слід розуміти втрату немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних

¹ Див. за посиланням: itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/27300.

² Далі за текстом — КЗпП.

фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (у тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

Насправді, висновки щодо глибини моральних страждань та шкоди, заподіяної постраждалому, можна визначити лише на основі глибокого й комплексного психологічного дослідження особистості позивача.

Кандидат психологічних наук Вакуленко О. Л. надає власне визначення **моральних страждань**, які полягають у тому, що це емоційний стан у вигляді негативних переживань, які супроводжуються змінами у психічній діяльності людини та включають в себе зміну якості життя, особистісні трансформації, інші негативні для психіки наслідки, що проявляються в соціально-психологічній дезадаптації. Це визначення разом з методикою визначення глибини моральних страждань і фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі запропоновано в одному йменному виданні.

О. Л. Вакуленко зазначає, що моральну шкоду не можна компенсувати у повному обсязі, оскільки немає (і не може бути) точних критеріїв майнового еквівалента душевного болю, страждань або порушень честі та гідності особи. Отже, будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною дійсним стражданням, тому її розмір може мати винятково умовне вираження.

Отже, слід визначити особистісно значимі витрати потерпілого, якими обґрунтовується факт моральних страждань, встановити за допомогою експертних оцінок індивідуально-психологічне і соціально-психологічне значення цих втрат для особи, перевести виявлені особистісні втрати в кількісні показники, встановити умовний грошовий еквівалент компенсації, необхідної для мінімізації наслідків психологічної травми потерпілого та відновлення його нормального стану.

Право на захист цивільних прав та інтересів закріплено в ст. 15 Цивільного кодексу України³ та полягає в тому, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Також кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Одним зі способів захисту цивільних прав та інтересів, серед визначених у ч. 2 ст. 16 ЦК, є відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Особа (фізична або юридична) має право вимагати компенсації завданої їй моральної шкоди в будь-якому випадку порушення її прав незалежно від того, чи передбачене таке право договором або законом, та таке право закріплено в ст. 23 ЦК.

Частиною 2 ст. 23 ЦК визначено широке тлумачення поняття моральної шкоди.

Так, відповідно до 2 ст. 23 ЦК моральна шкода може виражатись у:

- 1) фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- 3) душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку зі знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Частиною 3 ст. 23 ЦК визначено, що якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодовується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

О. Л. Вакуленко зазначає, що з огляду на наведені критерії моральної шкоди в законодавчих актах слід відмітити, що законотворці пов'язують поняття моральної шкоди саме з душевними стражданнями

³ Далі за текстом — ЦК.

(у психологічному розумінні), яких особистість зазнала в результаті хибних дій чи делікту заподіювача. Відтак постає необхідність аналізу системних зв'язків психотравмуючої ситуації з моральними стражданнями та визначення їх кількісних показників, що потребує розробки необхідної методики.

Як зазначив Верховний Суд у постанові 24.03.2020 у справі № 818/607/17, визначаючи співмірність розміру відшкодування спричиненим негативним наслідкам, суд повинен виходити із засад розумності та справедливості. З огляду на те, що «розумність» і «справедливість» є оціночними поняттями, суди першої та апеляційної інстанцій, які заслуховують сторін і встановлюють фактичні обставини справи, мають широку свободу розсуду під час визначення розумного та справедливого (співмірного) розміру відшкодування моральної шкоди.

Порядок відшкодування моральної шкоди у сфері трудових відносин регулюється ст. 237-1 КЗпП, яка передбачає відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Зазначена норма закону (ст. 237-1 КЗпП) містить перелік юридичних фактів, що складають підставу виникнення правовідносин щодо відшкодування власником або уповноваженим ним органом завданої працівнику моральної шкоди.

За змістом указанного положення закону підставою для відшкодування моральної шкоди згідно зі ст. 237-1 КЗпП є факт порушення прав працівника у сфері трудових відносин, яке призвело до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагало від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

У п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» (з відповідними змінами) судам роз'яснено, що відповідно до ст. 237-1 КЗпП за наявності порушення прав працівника у сфері трудових відносин (незаконне звільнення або переведення, невиплати належних йому грошових сум, виконання робіт у небезпечних для життя і здоров'я умовах тощо), яке призвело до його мораль-

них страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків чи вимагає від нього додаткових зусиль для організації свого життя, обов'язок з відшкодування моральної (немайнової) шкоди покладається на власника або уповноважений ним орган незалежно від форми власності, виду діяльності чи галузевої належності.

Законодавством України визнана необхідність компенсації моральної шкоди, однак відсутня регламентована процедура визначення та розрахунку величини моральних страждань. Оскільки такі оціночні поняття, як «справедливість» та «розумність» в одній справі у матеріальному еквіваленті виражаються в компенсації моральної шкоди в розмірі 2000 грн, а в іншій — 20000 грн, що зі свого боку породжує суб'єктивні фактори сприйняття справи та уяву в передбаченості суду і необ'єктивній оцінці, що значним чином віддаляє українську судову систему від рівня довіри, до якої прагне український законодавець. Це підтверджується результатами проведеного опитування у 2021 році за Програмою USAID «Нове правосуддя»⁴ та даними соціологічного дослідження щодо ставлення українців до судів, яке у 2020 році провів Центр Разумкова на замовлення Офісу Ради Європи в Україні.

У вітчизняній експертній практиці відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 № 595, рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції від 03.03.2010 до Реєстру методик проведення судових експертиз, реєстраційний код 14.1.04, була внесена «Методика встановлення заподіяння моральної шкоди та методик оцінки розміру компенсації спричинених страждань» (розробник О. М. Ерделевський). Однак рішенням Координаційної ради з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції від 29.01.2016 використання методики О. М. Ерделевського було призупинено, без внесення до реєстру будь-якого альтернативного інструментарію для визначення факту заподіяння моральної шкоди та оцінки розміру компенсації спричинених страждань. Тому відсутність уніфікованої та визначеної методики ускладнює процедуру експертного та судового визначення якісних характеристик моральної шкоди, а відтак її кількісної оцінки.

⁴ Див. за посиланням: URL: newjustice.org.ua/uk/novini/rezultati-natsionalnih-opituvan-naseleण्या-ta-pravnikiv-yaki-ye-uchasnikami-sudovih-provazhen-shhodo-doviri-do-sudovoyi-gilki-vladi-suddivskoyi-nezalezhnosti-j-pidzvitnosti-spriynyattya-koruptsiyi-ta/

Станом на сьогодні Методика психологічного дослідження у справах щодо заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди не може використовуватися судовими експертами внаслідок припинення застосування методів дослідження у вигляді методик, які мали застосовуватися у Методиці як спеціальні методи дослідження.

Виник парадокс, коли законодавством України встановлена необхідність компенсації моральної шкоди, однак відсутня регламентована процедура визначення та розрахунку її величини. Так само як відсутній єдиний підхід до якісних характеристик моральних страждань і до їх кількісної оцінки.

Фахівцями Асоціації психологів України за плідної співпраці з кандидатами психологічних наук Вакуленком О. Л., Мельником М. Т., Проскурнею А. С. розроблено діагностичну методику, яка має назву «Методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквіваленту компенсації завданої шкоди індивіду та групі» (далі — Методика), яка має на меті встановити наявність моральних страждань внаслідок неправомірних дій, а також визначити інтенсивність

деструктивного впливу психотравматизації на провідні сфери життєдіяльності людини. Це дає змогу отримати психологічні коефіцієнти, що є кількісними показниками вираженості моральної шкоди, завданої особистості.

Фахівцями Асоціації психологів України, на основі психологічних концепцій «моральних переживань» та визначення поняття «моральна шкода», закріпленого в п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4, розроблено теоретико-методологічну модель методики визначення глибини моральних страждань.

Теоретико-методологічна модель методики визначення глибини моральних страждань полягає в тому, що психологічна ситуація породжує тривогу, страх, паніку, відчуття безпомічності та горя, злість, розпач тощо, що зі свого боку впливає на сфери життєдіяльності людини: професійна, сімейна, соціальна, політична, духовна, економічна та міжособистісної взаємодії.

У Методиці запропоновано визначення фінансового еквівалента компенсації моральних страждань за такими розрахунками:

$M = mzp \times d \times ((pts + ex) : 2) \times t$, де	
M	розмір відшкодування моральних збитків, завданих особі
mzp	мінімальна заробітна плата на час дослідження або середнє арифметичне від суми мінімальної заробітної плати за час, що минув
d	коефіцієнт патернів психологічного дискомфорту
pts	коефіцієнт суб'єктивної оцінки психологічної травматичності події
ex	коефіцієнт оцінки травматичності події фахівцем
t	часовий коефіцієнт

Автор наголошує, що за сукупним результатом орієнтовний розмір компенсації є умовним грошовим еквівалентом спричинених потерпілій особі моральних страждань.

Продовжуючи дослідження, проаналізуємо судову практику із захисту трудових прав працівників, автором наводяться приклади таких судових справ.

У справі № 591/6064/19 за позовом про визнання дискримінаційним і скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення заробітної плати, середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди рішенням Зарічного районного суду м. Суми від 04.08.2020 позов задоволено частково.

У своєму рішенні суд вказав, що позивач не довела існування обставин вчинення щодо неї утиску з боку відповідача за ознаками приналежності до профспілкового органу або за віком, також позивач не наводить фактичних даних існування дискримінації і відповідач не має можливості їх спростувати інакше, як заявивши, що звинувачення у дискримінації голослівні, необґрунтовані, нічим не підтверджені. Суд звернув увагу, що у позовній заяві відсутні відомості, у чому полягає порушення принципу рівності прав і можливостей, обмеження трудових прав позивача, приниження професійних якостей та людської гідності і чим все це підтверджується.

Вирішення позову в частині відшкодування моральної шкоди залежить від вирішення позовних вимог про

визнання незаконним наказу про звільнення позивача, яким позивачкою обґрунтовуються вимоги в зазначеній частині. Таким чином, оскільки відсутні підстави для визнання оскаржуваного наказу незаконним, то й вимога позивача про відшкодування моральної шкоди з відповідача не підлягає задоволенню. Ця правова позиція знайшла підтримку у Верховному Суді.

З метою вивчення особливостей доказування факту мобінгу, що призвело до порушення трудових прав, автор пропонує звернути увагу на справу № 591/4938/18 за позовом про визнання незаконним і скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, матеріальної допомоги та середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, відшкодування моральної шкоди.

Позивачем зазначено, що посадовими особами відповідача йому було усно пред'явлено вимогу написати заяву про звільнення, а в разі відмови написати заяву про звільнення позивачу буде створено умови, за яких він не матиме можливості продовжувати працювати, і надалі все одно буде звільнений або у зв'язку зі скороченням штату, або ж за вчинення якогось дисциплінарного проступку.

Судом встановлено, що показання свідків повністю узгоджується з поясненнями позивача та матеріалами справи, що дає підстави вважати їх правдивими та об'єктивними.

При визначенні розміру моральної шкоди суд виходить зі ступеня та характеру перенесених позивачем моральних страждань, що були викликані порушенням його гарантованого конституцією права на працю, характеру та способу заподіяння моральної шкоди порушення прав позивача з боку відповідача, враховує також ту обставину, що задоволення позову в частині поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу є одночасно і частковою компенсацією заподіяної моральної шкоди.

Судом беззаперечно встановлено, що мало місце порушення законних прав позивача, спричинене його незаконним звільненням. Як зазначалося вище, позивач відстоював своє право на працю протягом тривалого часу, а саме більше одного року, з причин, які не залежали від його волі. Безумовно, на переконання суду, психологічний тиск на позивача з боку посадових осіб відповідача, оголошення догани, незаконне звільнення надалі, ігнорування прохання позивача

на матеріальну допомогу та продовження щорічної відпустки у зв'язку з хворобою, викликали у позивача глибокі душевні страждання, пов'язані зі змінами типу життя, неможливістю отримати зароблені кошти, необхідністю пошуку джерела доходу, приниженням ділової репутації як юриста та голови профкому профспілки, втратою нормального життєвого зв'язку з трудовим колективом, членами профспілки, друзями, необхідністю займатися судовим захистом своїх порушених прав.

Тому суд визнав обґрунтованою позовну вимогу про стягнення моральної шкоди і, приймаючи до уваги тяжкість спричинених страждань, вважає, що розмір суми, яка може компенсувати позивачу спричинену шкоду, становить 35000 гривень. Однак постановою Сумського апеляційного суду від 20 лютого 2020 року у цій справі рішення суду першої інстанції в частині вирішення позовних вимог про стягнення моральної шкоди змінено. Стягнуто з відповідача моральну шкоду у сумі 1000 гривень.

У справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» (п. 64, заява № 40450/04, від 15.10.2009) Європейський суд з прав людини зазначив, що засіб юридичного захисту, якого вимагає стаття 13, має бути «ефективним» як з практичної, так і з правової точки зору, тобто таким, що або запобігає стверджуваному порушенню чи його повторенню надалі, або забезпечує адекватне відшкодування за те чи інше порушення, яке вже відбулося.

Отже, адекватне відшкодування шкоди, зокрема й моральної, за порушення прав людини є одним з ефективних засобів юридичного захисту.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 ЦК особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає, зокрема, у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів (п. 2 ч. 2 ст. 23 ЦК); приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи (п. 4 ч. 2 ст. 23 ЦК).

У постанові Пленуму під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб.

Рішеннями Європейського суду з прав людини у справах «Тома проти Люксембургу» (2001 року),

«Надбала проти Польщі» (2000 року) визнається, що при визнанні звільнення позивача незаконним суд вважає доведеним, що порушення законних прав позивача призвели до моральних страждань і вимагали від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Загальні підходи до відшкодування моральної шкоди, завданої органом державної влади, були сформульовані Верховним Судом у постанові від 10.04.2019 у справі № 464/3789/17. Зокрема, Суд дійшов висновку, що моральна шкода полягає у стражданні або приниженні, яких людина зазнала внаслідок протиправних дій. Страждання і приниження — емоції людини, змістом яких є біль, мука, тривога, страх, занепокоєння, стрес, розчарування, відчуття несправедливості, тривала невизначеність, інші негативні переживання. Порушення прав людини чи погане поводження з нею з боку суб'єктів владних повноважень завжди викликають негативні емоції. Проте не всі негативні емоції досягають рівня страждань або приниження, які заподіюють моральну шкоду. Оцінка цього рівня залежить від усіх обставин справи, які свідчать про мотиви протиправних дій, їх інтенсивність, тривалість, повторюваність, фізичні або психологічні наслідки та у деяких випадках стать, вік та стан здоров'я потерпілого. У справах про відшкодування моральної шкоди, завданої органом державної влади або органом місцевого самоврядування, суд, оцінивши обставини справи, повинен встановити, чи мали дії (рішення, бездіяльність) відповідача негативний вплив, чи досягли негативні емоції позивача рівня страждань або приниження, встановити причинно-наслідковий зв'язок і визначити співмірність розміру відшкодування спричиненим негативним наслідкам.

Приписами ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України⁵ визначено, що доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами:

- 1) письмовими, речовими і електронними доказами;
- 2) висновками експертів;
- 3) показаннями свідків.

⁵ Далі за текстом — ЦПК.

⁶ Див. за посиланням : URL : kfund-media.com/najkrashhi-zvilnyayutsya-6-prychyn-chomu-tsinni-spirobitnyky-zalyshayut-vashu-kompaniyu/.

Також згідно з ч. 1 ст. 81 ЦПК кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, установлених ст. 82 цього Кодексу. На підставі положень ч. 1 ст. 89 ЦПК суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Таким чином, можна підсумувати, що доведення існування обставин вчинення утиску з боку/мобінгу, посилання на фактичні дані є одним із основних елементів доказування.

У трудових спорах цієї категорії, на думку автора, слід дотримуватися таких правил:

1) зібрати максимальну кількість доказів з урахуванням ст. 76 ЦПК, а саме: всі письмові, речові і електронні докази, показання свідків, які можуть підтвердити факти мобінгу, про які позивач зазначав у позовній заяві, за необхідності — висновки експертів;

2) у випадку отримання моральних страждань за результатами таких протиправних дій (мобінгу) — зафіксувати такі факти, кожен факт окремо, наприклад: написати скаргу на ім'я директора, голови профспілки, безпосереднього керівника, у випадку відвідування психолога, зафіксувати цей факт на консультаціях, отримати висновок експерта, оскільки оцінка моральних збитків — компетенція психологічної експертизи. Психологічна експертиза — саме той вид експертизи, яка встановлює факт нанесення моральної шкоди і визначає її розмір у грошовому еквіваленті. При її виконанні експертом-психологом проводиться психологічна діагностично-орієнтована бесіда, застосовуються проєктні тести з потерпілим, у деталях аналізується ситуація і її вплив на психологічний стан підекспертного, вивчаються медичні документи, покази свідків тощо.

Обираючи між реалізацією права на підприємницьку діяльність, яке захищене ст. 42 Конституції України, та правом на працю, захищеним ст. 43 Конституції України, найманий працівник, реалізуючи останнє право, очікує безпрецедентне дотримання власних гарантій на таку працю, на належні, безпечні і здорові умови праці та заробітну плату.

Згідно з дослідженням порталу rabota.ua 17 — 20 % опитаних готові змінити роботу, якщо колеги спричиняють конфліктні ситуації на роботі⁶.

Дослідження Society for Human Resource Management survey показало, що 48 % працівників зізналися, що спілкування між ними та керівництвом дуже важливе для отримання задоволення від роботи. На жаль, у багатьох компаніях менеджери не є фахівцями й не мають достатніх навичок міжособистісного спілкування. Часто у проблемних ситуаціях замість конструктивного діалогу спілкування перетворюється на крики та погрози.

Таким чином, необхідність закріплення на законодавчому рівні механізмів захисту порушення трудових прав у зв'язку з фактом мобінгу відносно працівника є очевидними, так само як необхідно юридичне

регламентування процедури визначення та розрахунку величини моральних страждань, єдиного підходу до якісних характеристик моральних страждань і до їх кількісної оцінки. Саме тому запропонована Вакуленком О. Л. методика визначення глибини моральних страждань та фінансового еквівалента компенсації завданої шкоди індивіду та групі може бути розглянута законодавцем як стандарт і необхідність закріплення такої методики в Реєстрі методик проведення судових експертиз є необхідним елементом стандартизації та регламентації розрахунків у судових спорах, де однією з позовних вимог є стягнення моральної шкоди.

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

**гаряча лінія працює цілодобово*

ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ЗМЕНШЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ ТА НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Припинення шлюбу тягне за собою обов'язок сплати аліментів на дитину. Ситуація може ускладнюватися тим, наскільки платник аліментів може виконувати цей обов'язок із урахуванням кількості дітей, утримання непрацездатних батьків, які також подали позов на аліменти, або стану здоров'я платника аліментів, який не дозволяє йому виконувати цей обов'язок.

У разі подання позову про стягнення аліментів на користь непрацездатних батьків при одночасній наявності судового рішення про стягнення аліментів на користь дітей у судовому порядку платник аліментів надалі має можливість вимагати зменшення розміру аліментів, стягнутих судом на дітей.

Як свідчить судова практика, існує потреба створення дієвого механізму захисту прав та інтересів як дитини, так і непрацездатних батьків.

Згідно зі ст. 180 Сімейного кодексу України¹ батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Згідно з ч. 3 ст. 181 СК за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом отримувача аліментів.

Таким чином, ця норма визнає значно ширше коло прав у отримувача аліментів, ніж в особи, щодо якої ухвалене рішення стосовно їх стягнення у примусовому порядку.

Звертаємо увагу на положення ч. 2 ст. 182 СК, відповідно до якої розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. Мінімальний розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Цей розмір визначається з урахуванням відповідних положень бюджетного законодавства, а саме законів України про Державний бюджет України на відповідний рік. Системний аналіз наведених вище норм розкриває одну з найбільших проблем стягнення аліментів на утримання дитини — визначення реального розміру частки доходів одного з батьків, яку він повинен перераховувати як аліментні платежі на утримання дитини².

¹ Далі за текстом — СК.

² Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 1. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/1/20.pdf>.

Причому відповідно до ст. 181 СК аліменти можуть визначатися як у твердій грошовій сумі, так і у частці від доходу, але ст. 183 СК, деталізуючи порядок саме такого визначення аліментів, ототожнює поняття доходу та заробітку. Це є наслідком керування у процесі стягнення аліментів положеннями постанови Кабінету Міністрів України «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб» від 26.02.1993 № 146³, основна цінність якої сьогодні полягає лише в тому, що вона закріплює вичерпний перелік видів заробітку особи, з яких не стягуються аліменти.

Незалежно від форми стягнення аліментів слід погодитися з думкою Є. Ханович щодо існування недоліків в обох випадках: «недоліком визначення розміру аліментів у твердій грошовій сумі є складна та недосконала процедура індексації аліментів і надзвичайна повільність реагування на збільшення або зменшення доходу боржника. Складність стягнення аліментів, визначених як частка доходу, полягає в тому, що особа, з якої її стягують, часто приховує свій фактичний дохід, що є досить поширеною практикою в нашій країні»⁴.

На практиці непогано опрацьований механізм установлення реального доходу боржника — фізичної особи, зареєстрованої як індивідуальний підприємець. Набагато складніше визначати реальний дохід фізичної особи, яка не має постійної роботи та іншого джерела доходу. Тим більше, що сам платник своїми діями може перешкоджати виявленню реальної суми доходу⁵.

Звернення до суду за аліментами є правом особи, уповноваженої на їх отримання в інтересах неповнолітньої дитини у випадку, коли один із батьків не бере участі у вихованні та матеріальному забезпеченні дитини або ухиляється від утримання дитини. Тобто звернення до суду — це вже сам по собі елемент захисту такою особою порушеного права дитини, тому доводи та будь-які докази особи, з якої стягуються аліменти, стосовно відсутності джерел доходів повинні розумітися судом як спосіб її ухилення від виконання своїх батьківських зобов'язань.

При визначенні розміру аліментів, зокрема, враховується:

- стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
 - стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
 - наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;
 - наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав;
 - доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів;
 - інші обставини, що мають істотне значення.
- Водночас у ст. 192 СК передбачено, що розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, *може бути згодом зменшено або збільшено* за рішенням суду за позовом платника чи отримувача аліментів у разі:
- зміни матеріального або сімейного стану;
 - погіршення або поліпшення здоров'я когось із них;

— в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Ураховуючи будь-які обставини на користь одного з батьків щодо *зменшення розміру аліментів* або неможливості встановлення джерела доходів особи, яка їх приховує, суд у такому разі порушує права та зашкоджує інтересам дитини. Держава чітко гарантує необхідність не просто утримання дитини, але і створення належних умов для її виховання. Щоправда, критерії належності відсутні в національному законодавстві, але цілком зрозуміло, що навіть не визначаючи їх, необхідно під час оцінки реального соціально-економічного становища в суспільстві визначати обсяг і величину аліментів на утримання дитини.

Однак необхідно усвідомлювати, що обов'язок утримувати дитину є об'єктивним і *не може бути зменшений або змінений* за жодних обставин, а батьки повинні шукати можливості для його виконання.

³ Далі за текстом — Перелік № 146.

⁴ Ханович Є. Порядок стягнення аліментів на дитину за чинним законодавством. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 24.

⁵ Самілик Л. О., Корбут Л. П. Проблеми забезпечення належного виконання зобов'язань зі сплати аліментів. Порівняльно-аналітичне право. 2015. № 6. С. 90.

Саме цим пояснюються пропозиції щодо уточнення законодавства, а також точка зору стосовно необхідності керуватися судом під час визначення способу стягнення аліментів не лише реальним рівнем доходів відповідача, але і зростаючими потребами дитини.⁶

Відповідно до ст. 197 СК з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів суд може:

— *відстрочити або розстрочити* сплату заборгованості за аліментами;

— за позовом платника аліментів повністю або частково *звільнити його від сплати заборгованості за аліментами*, якщо вона виникла у зв'язку з його тяжкою хворобою чи іншою обставиною, яка має істотне значення.

Відповідно до ст. 201 СК обов'язковими умовами та підставами покладення на дітей обов'язку утримувати своїх батьків є такі:

- діти досягли вісімнадцяти років;
- батьки є непрацездатними за віком або станом здоров'я;
- батьки потребують матеріальної допомоги;
- відсутні обставини для звільнення дітей від обов'язку утримувати своїх батьків.

Слід урахувати: ч. 1 ст. 202 СК установлено, що повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

Зазначене право батьків, якому кореспондує обов'язок повнолітніх дітей, виникає за наявності двох умов (непрацездатності батьків та їх потреби у матеріальній допомозі) та не залежить від майнового стану повнолітніх дочки, сина.

Звільнення від обов'язку утримувати матір, батька і брати участь у додаткових витратах можливе, лише коли буде встановлено, що мати, батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків, що передбачено ч. 1 ст. 204 СК.

Положеннями ст. 205 СК установлено, що суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі та (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального і сімейного стану сторін.

Порядок стягнення аліментів на утримання дітей визначено статтями 194–197 СК і ст. 71 Закону України «Про виконавче провадження»⁷.

Відповідно до ч. 3, 4 ст. 71 Закону № 1404-VIII визначення суми заборгованості зі сплати аліментів, присуджених як частка від заробітку (доходу), визначається виконавцем у порядку, встановленому СК.

Виконавець зобов'язаний обчислювати розмір заборгованості зі сплати аліментів щомісяця, а також проводити індексацію розміру аліментів відповідно до ч. 1 цієї статті. Виконавець зобов'язаний повідомити про розрахунок заборгованості стягувачу і боржнику в разі:

- 1) надходження виконавчого документа на виконання від стягувача;
- 2) подання заяви стягувачем або боржником;
- 3) надіслання постанови на підприємство, в установу, організацію, до фізичної особи — підприємця, фізичної особи, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію чи інші доходи;
- 4) надіслання виконавчого документа за належністю до іншого органу державної виконавчої служби;
- 5) закінчення виконавчого провадження.

Пунктами 4–6 розділу XVI Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5⁸, визначено, що виконавець зобов'язаний обчислювати розмір заборгованості зі сплати аліментів щомісяця (додаток 15) та у випадках, передбачених ч. 4 ст. 71 Закону № 1404-VIII, повідомляти про розрахунок заборгованості стягувача і боржника.

Розрахунок заборгованості обчислюється в автоматизованій системі виконавчого провадження на підставі відомостей, отриманих із: звіту про здійснені відрахування та виплати; квитанцій (або їх копій) про перерахування аліментів, наданих стягувачем чи боржником; заяв та (або) розписок стягувача; інформації про середню заробітну плату працівника для цієї місцевості; інших документів, що відображають отримання боржником доходу або сплату ним аліментів.

Розглянемо приклад судової практики.

⁶ Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. Південноукраїнський правничий часопис. 2020. № 1. URL: <http://www.sulj.od.ua/archive/2020/1/20.pdf>.

⁷ Далі — Закон № 1404-VIII.

⁸ Далі — Інструкція № 512/5.

ОСОБА_1 (батько) у липні 2020 р. звернувся до суду з позовом про стягнення з ОСОБА_2 (син) аліментів у розмірі 1/6 частки заробітку (доходу) відповідача із дня подання позову і довічно.

Свої вимоги позивач обґрунтовував тим, що він є *непрацюючим пенсіонером* похилого віку, учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, має хронічні захворювання, на лікування яких витрачає майже увесь свій дохід, який складається з пенсії за віком у розмірі 3580,00 грн і не дозволяє забезпечити належне лікування, оздоровлення, харчування, проживання.

ОСОБА_1 зазначив, що ОСОБА_2 є його сином і має *утримувати непрацездатного батька*.

Відповідач проживає і працює у місті Харкові та може надавати йому матеріальну і фізичну допомогу, але він дуже рідко приїздить до нього та ухиляється від свого обов'язку щодо надання матеріальної допомоги для лікування.

Позивач звертав увагу на те, що відповідач працює у Харківському національному університеті Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, отримує стабільну заробітну плату в розмірі 21 227,00 грн щомісячно, а також має *пільги, встановлені законодавством України для ветеранів війни — учасників бойових дій*.

Ураховуючи всі витрати і доходи ОСОБА_2, а також те, що відповідач має двох неповнолітніх доньок — ОСОБА_4 та ОСОБА_4, на утримання яких *сплачує аліменти колишній дружині ОСОБА_3*, позивач вважав, що відповідач може сплачувати аліменти в розмірі 1/6 частки від доходу щомісячно для підтримки його матеріального стану, здоров'я та життя.

Як вбачається з довідки про доходи № 250, відповідач отримав із грудня 2019 р. по травень 2020 р. дохід у розмірі 130 043,67 грн, за винятком аліментів, сума яких становить 31 680,95 грн.

При призначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка і своїх батьків.

Окрім того, відповідач має на своєму утриманні двох неповнолітніх дітей, ОСОБА_3 та ОСОБА_3 (а. с. 12, 13).

Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»⁹ розмір прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність із 01.01.2020 — 1638 грн, з 1 липня — 1712 грн, з 1 грудня — 1769 грн.

Рішенням від 03.08.2020¹⁰ Жовтневий районний суд м. Харкова задовольнив позов.

Стягнув з ОСОБА_2 на утримання батька ОСОБА_1 аліменти у розмірі 1/6 частки його заробітку (доходу) щомісячно, починаючи з 07.07.2020 і довічно.

Не погоджуючись із рішенням суду першої інстанції, ОСОБА_3, яка не брала участі у справі, звернулася до суду апеляційної інстанції з апеляційною скаргою.

Ухвалою від 09.02.2021¹¹ Харківський апеляційний суд відкрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3, ухвалою від 23.02.2021 призначив справу до розгляду.

Ухвалою від 15.09.2021¹² Харківський апеляційний суд закрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3 на рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020¹³ у цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 *про стягнення аліментів на утримання непрацездатного батька*.

Суд апеляційної інстанції зробив висновок, що рішенням Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020¹⁴ не вирішувалося питання щодо прав, свобод, інтересів чи обов'язків ОСОБА_3. Водночас суд апеляційної інстанції зазначив, що наявність судових рішень про стягнення з ОСОБА_2 аліментів на користь ОСОБА_3 на утримання двох дітей не впливають на правильність оскаржуваного рішення суду першої інстанції, тому встановлені у цій справі факти заявник може спростувати під час розгляду справи щодо зменшення розміру аліментів.

ОСОБА_3 07.10.2021 із застосуванням засобів поштового зв'язку звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій просила скасувати ухвалу Харківського апеляційного суду від 15.09.2021,

⁹ Закон діяв на той момент.

¹⁰ Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90753503>.

¹¹ Ухвала Харківського апеляційного суду від 09.02.2021. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94756315>.

¹² Ухвала Харківського апеляційного суду від 15.09.2021. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99649173>.

¹³ Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90753503>.

¹⁴ Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90753503>.

справу передати до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі.

Ухвалою від 28.10.2021 Верховний Суд відкрив касаційне провадження у справі за касаційною скаргою ОСОБА_3.

Ураховуючи, що Верховний Суд у складі колегії суддів не ухвалював рішення про виклик учасників справи для надання пояснень у справі, то справа розглядатиметься в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи за наявними у ній матеріалами (у письмовому провадженні), а копія судового рішення у такому разі надсилається у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 272 ЦПК України¹⁵.

Узагальнені доводи особи, яка подала *касаційну скаргу* ОСОБА_3, наполягаючи на тому, що оскаржуване рішення ухвалене з порушенням норм процесуального права, як підстави касаційного оскарження наведеного судового рішення визначила, що: суд апеляційної інстанції не врахував, що рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020 стосується *інтересів двох неповнолітніх дітей*, на утримання яких з відповідача стягуються аліменти; суд апеляційної інстанції не застосував *правовий висновок*, викладений, зокрема, у постанові Верховного Суду від 01.08.2019 у справі № 455/1434/17 (провадження № 61-9053св19)¹⁶.

Ураховуючи те, що наявність інших осіб, на користь яких відповідач сплачує аліменти, має значення під час вирішення цього спору, апеляційний суд зробив *передчасний висновок* про відсутність у ОСОБА_3 права на апеляційне оскарження, що призвело до обмеження реалізації права на апеляційне оскарження судового рішення.

Схожий за змістом правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06.06.2018 у справі № 303/7417/16-ц (провадження № 61-5516св18).¹⁷

У зв'язку з наведеним колегія суддів вважає, що *касаційну скаргу* необхідно задовольнити, оскаржену

ухвалу скасувати і передати справу до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

Ухвалою від 27.06.2022 Верховний Суд¹⁸ ухвалив цивільну справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на непрацездатного батька, за касаційною скаргою ОСОБА_3 на ухвалу Харківського апеляційного суду від 15.09.2021 про закриття апеляційного провадження призначити до судового розгляду колегією у складі п'яти суддів у порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення (виклику) сторін за наявними в ній матеріалами на 06.07.2022.

Ухвалою від 28.10.2021¹⁹ Верховний Суд відкрив касаційне провадження у справі за касаційною скаргою ОСОБА_3, ухвалою від 27.06.2022²⁰ справу призначив до судового розгляду в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення (виклику) сторін за наявними у ній матеріалами.

Позиція Верховного Суду²¹.

Верховний Суд перевірів доводи касаційної скарги та матеріали цивільної справи, за результатами чого зробив такі висновки.

Норми права застосовані до спірних правовідносин відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950.²² Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом.

Право на справедливий судовий розгляд, закріплене у п. 1 ст. 6 Конвенції, потрібно розглядати як право на доступ до правосуддя.

Відповідно до ст. 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом.

Конституцією України закріплено основні засади судочинства (ч. 2 ст. 129). Ці засади є конституційними гарантіями права на судовий захист, зокрема на забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне

¹⁵ Далі — ЦПК.

¹⁶ Постанова Верховного Суду від 01.08.2019 у справі № 455/1434/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589521>.

¹⁷ Постанова Верховного Суду від 06.06.2018 у справі № 303/7417/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74747510>.

¹⁸ Ухвала Верховного Суду від 27.06.2022 у справі № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942423>.

¹⁹ Ухвала Верховного Суду від 28.10.2021 у справі № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100704362>.

²⁰ Ухвала Верховного Суду від 27.06.2022 у справі № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104942423>.

²¹ Постанова Верховного Суду від 13.07.2022. Справа № 639/4132/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105279387?fbclid=IwAR2Sm2lJKePbFYb2zZsE2ho_ed9jZVpdjvw0AEEn2lgPYx1Pry3XYSO2jDUM.

²² Далі — Конвенція.

оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України).

Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»²³ ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом.

Статтею 2 ЦПК передбачено, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Основними засадами (принципами) цивільного судочинства є, зокрема, забезпечення права на апеляційний перегляд справи.

Реалізація права особи на судовий захист здійснюється, зокрема, шляхом оскарження судових рішень у судах апеляційної інстанції, оскільки перегляд таких рішень в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав та охоронюваних законом інтересів особи. За правовою позицією Конституційного Суду України, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення у правах (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003²⁴).

Європейський суд з прав людини у рішенні від 06.12.2007 у справі «Воловік проти України»,²⁵ заява № 15123/03, зазначив, що відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції, якщо апеляційне оскарження існує в національному правовому порядку, держава зобов'язана забезпечити особам під час розгляду справи в апеляційних судах, у межах юрисдикції таких судів, дотримання основоположних гарантій, передбачених ст. 6 Конвенції, з урахуванням особливостей апеляційного провадження, а також має братися до уваги процесуальна єдність судового провадження в національному правовому порядку та роль у ньому апеляційного суду (рішення у справі «Подбієльські та ППУ Полпуре

проти Польщі» ((Podbielski and PPU Polpure v. Poland²⁶) від 26.07.2005, заява № 39199/98).

ЄСПЛ зауважив, що право на доступ до суду має бути ефективним. Реалізуючи п. 1 ст. 6 Конвенції, кожна держава — учасниця Конвенції має право встановлювати правила судової процедури, в тому числі й процесуальні заборони та обмеження, зміст яких — не допустити судовий процес у безладний рух. Разом із цим не повинно бути занадто формального ставлення до передбачених законом вимог, оскільки доступ до правосуддя повинен бути не лише фактичним, але й реальним (рішення ЄСПЛ у справі «ДеЖуфр да ла Праделль проти Франції» ((De Geouffre de la Pradelle v. France²⁷) від 16.12.1992, заява № 12964/87).

Судові процедури повинні бути справедливими, тому особа безпідставно не може бути позбавлена права на апеляційне оскарження рішення суду та перегляд оскаржуваного рішення в апеляційному порядку, оскільки це буде порушенням права на справедливий суд, передбаченого ст. 6 Конвенції.

Системний аналіз наведених статей 352, 362 ЦПК дає підстави для висновку, що суд апеляційної інстанції в межах відкритого апеляційного провадження має процесуальну можливість зробити висновок щодо вирішення чи невирішення судом першої інстанції *питань про права та інтереси особи, яка не брала участі у розгляді справи судом першої інстанції та подала апеляційну скаргу*. При цьому якщо обставини про вирішення судом першої інстанції питання про права, інтереси і свободи особи, яка не була залучена до участі у справі, не підтвердилися, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

Подібні висновки викладені в постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 17.02.2020 у справі № 668/17285/13-ц²⁸ (провадження № 61-41547сво18).

Установлено, що ОСОБА_5 як особа, яка *не брала участі у справі*, скористалася процесуальним

²³ Далі — Закон № 1402-VIII.

²⁴ Далі — Рішення № 3-рп/2003.

²⁵ Справа «Воловік проти України». (Заява № 15123/03). Страсбург, 06.12.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_336#Text.

²⁶ Case of Podbielski and Ppu Polpure v. Poland. (Application no. 39199/98). Judgment Strasbourg 26 July 2005. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-69911%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-69911%22]}).

²⁷ Case of de Geouffre de la Pradelle v. France. (Application no. 12964/87). Judgment Strasbourg. 16 December 1992. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-57778%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-57778%22]}).

²⁸ Постанова Верховного Суду від 17.02.2020 у справі № 668/17285/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87888117>.

правом на апеляційне оскарження та подала апеляційну скаргу на рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020.

Ухвалою від 09.02.2021²⁹ Харківський апеляційний суд відкрив апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3, ухвалою від 15.09.2021³⁰ закрити це апеляційне провадження, оскільки зробив висновок, що оскаржуваним рішенням не вирішувалося питання щодо прав, свобод, інтересів чи обов'язків ОСОБА_3. Верховний Суд із таким висновком суду апеляційної інстанції не погоджується з урахуванням таких міркувань.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що заочним рішенням від 21.08.2018 Фрунзенський районний суд м. Харкова стягнув з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_3 аліменти на неповнолітню дитину ОСОБА_4 у розмірі 1/4 частки від заробітку (доходу) батька дитини, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісячно, починаючи з 08.06.2018 і до досягнення дитиною повноліття.

Заочним рішенням від 03.10.2019 Фрунзенський районний суд м. Харкова стягнув з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_3 аліменти на малолітню дитину ОСОБА_4 у розмірі 1/4 частки заробітку (доходу), але не менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісячно, починаючи з 02.07.2019 і до досягнення дитиною повноліття.

Загальний розмір аліментів, стягнутих з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_3 на утримання *неповнолітніх дітей і на користь батька ОСОБА_1, становить 2/3 частки заробітку (доходу) платника аліментів.*

Обґрунтовуючи подання апеляційної скарги як особою, яка не брала участі у справі, ОСОБА_3 посилялася на те, що рішенням Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020³¹ вирішено питання про *права та інтереси її та її неповнолітніх дітей*, оскільки це рішення *створює надалі можливість вимагати зменшення розміру аліментів*, стягнутих судом на дітей, за позовом ОСОБА_2.

Суд апеляційної інстанції залишив поза увагою ці доводи апеляційної скарги ОСОБА_3 і не врахував, що після ухвалення рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020 про стягнення алімен-

тів на непрацездатного батька ОСОБА_2 звернувся до Фрунзенського районного суду м. Харкова з позовом до ОСОБА_3 про *зменшення розміру аліментів* та ухвалою цього суду від 15.10.2020 відкрито провадження у справі № 645/5964/20.

Під час постановлення оскаржуваної ухвали суд апеляційної інстанції не застосовував правовий висновок, викладений у постанові Верховного Суду від 01.08.2019 у справі № 455/1434/17 (провадження № 61-9053св19),³² відповідно до якого учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково (ч. 1 ст. 352 ЦПК).

Аналіз вищезазначеної норми свідчить про те, що *право на апеляційне оскарження мають особи, які не брали участі у справі, проте ухвалене судове рішення стосується їх інтересів* або завдає їм шкоди, що виражається у несприятливих для них наслідках чи обмежує їх права.

Верховний Суд дійшов переконання, що у разі звернення особи з позовом про стягнення аліментів за односторонньої наявності судового рішення про стягнення аліментів на користь інших осіб, яке перебуває на примусовому виконанні, останні мають право брати участь у справі про стягнення аліментів на користь заявника, оскільки мають у ній юридичну зацікавленість щодо вирішення спору, тобто є зацікавленими особами.

Для цих осіб характерним є те, що їхні *суб'єктивні права та обов'язки мають юридичний зв'язок із суб'єктивними правами та обов'язками боржника й особи, яка також звернулася з позовом про стягнення аліментів*, проте після ухвалення рішення про стягнення аліментів на користь інших стягувачів (зацікавлених осіб) і перебування його на виконанні.

Суд ураховує, що на час ухвалення рішення у справі, що переглядається, на примусовому виконанні вже перебував інший виконавчий документ про стягнення аліментів на користь неповнолітніх дітей із тієї ж особи, яка є відповідачем у цій справі. Тож зацікавленість ОСОБА_3 у вирішенні цього спору не є *гіпотетичною та абстрактною*, оскільки йдеться не про

²⁹ Ухвала Харківського апеляційного суду від 09.02.2021. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94756315>.

³⁰ Ухвала Харківського апеляційного суду від 15.09.2021. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99649173>.

³¹ Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020. Справа № 639/4132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90753503>.

³² Постанова Верховного Суду від 01.08.2019. у справі № 455/1434/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83589521>.

належність їй права звернутися до суду за захистом її порушеного суб'єктивного права, а за правової ситуації, коли *таке суб'єктивне право суд вже визнав порушенням і захистив у судовому порядку*.

Подібна ситуація була у справі № 243/4551/20³³, де 06.10.2021 ОСОБА_2 подав заяву про визнання судового наказу, виданого 27.05.2021, таким, що *не підлягає виконанню*, посилаючись на те, що зазначений наказ виданий судом помилково, за відсутності у нього аліментних зобов'язань перед ОСОБА_1, оскільки він *вже сплачує аліменти* на підставі іншого судового рішення.

Перелік підстав для визнання виконавчого листа таким, що *не підлягає виконанню* повністю або частково, за змістом ст. 432 ЦПК не є виключним, оскільки передбачає також інші підстави для ухвалення такого рішення, ніж прямо зазначені у цій нормі процесуального права.

У цьому випадку саме на суд покладено обов'язок установити, з яких підстав може бути визнано виконавчий лист таким, що *не підлягає виконанню* з урахуванням права стягувача на повне виконання рішення суду і права боржника на захист від подвійного стягнення. Суд повинен вирішувати ці питання з урахуванням певних обставин справи, дотримуючись балансу інтересів обох сторін виконавчого провадження.

Підстав для відмови у видачі судового наказу, передбачених ст. 165 ЦПК, колегією суддів не встановлено. Отже, у судовому засіданні не встановлено, що судовий наказ було видано помилково чи обов'язок боржника відсутній повністю або частково у зв'язку з його припиненням, добровільним виконанням боржником чи іншою особою або з інших причин. Обставини, які виключають необхідність проведення виконавчих дій за цим виконавчим документом, не встановлені.

З огляду на викладене, колегія суддів доходить висновку, що ухвала суду першої інстанції у справі № 243/4551/20 *підлягає скасуванню, та не вбачає підстав для задоволення заяви* ОСОБА_2 про визнання судового наказу про стягнення з ОСОБА_2 на користь ОСОБА_1 аліментів на утримання неповнолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 у розмірі 1/3 заробітку (доходу) боржника, щомісячно, але не менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку та не більше десяти прожиткових мінімумів на дітей відпо-

відного віку, починаючи з 25.05.2020 і до досягнення ОСОБА_4 повноліття, виданий 27.05.2021 Слов'янським міськрайонним судом Донецької області, таким, що не підлягає виконанню.

Під час вирішення справи № 668/17285/13-ц, що переглядається, суд мав урахувати те, що з відповідача у цьому спорі *вже здійснюється стягнення за іншим виконавчим документом*.

Водночас ухвалення оскаржуваного рішення суду першої інстанції вже призвело до настання *негативних процесуальних наслідків* для скаржника у цій справі, оскільки таке рішення стало правовою підставою для звернення відповідача (у цьому спорі) з окремим позовом до скаржника.

Так, боржник у справі, що переглядається, одразу після ухвалення рішення про стягнення аліментів на непрацездатного батька і набрання ним законної сили звернувся до суду з позовом до ОСОБА_3 *про зменшення розміру аліментів на неповнолітніх дітей*. Зазначене підтверджує, що рішення суду першої інстанції *про стягнення аліментів на батька боржника стосується прав та інтересів його дітей*, оскільки після набрання цим рішенням законної сили виник спір щодо зменшення розміру аліментів на дітей, а задоволення цього позову *впливатиме на майновий стан стягувача* ОСОБА_3 *та неповнолітніх дітей*.

Верховний Суд дійшов висновку, що доводи касаційної скарги підтвердилися. Рішення суду першої інстанції у справі, що переглядається, стосується прав та інтересів ОСОБА_3, яка діє в інтересах неповнолітніх дітей.

Суд апеляційної інстанції *зазначеного не врахував і зробив помилковий висновок* про закриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3, чим фактично позбавив її права на перегляд оскаржуваного рішення, що свідчить про порушення права на доступ до суду, гарантованого ст. 6 Конвенції.

Верховний Суд *не погодився з висновком суду апеляційної інстанції* про те, що рішенням суду першої інстанції *не вирішувалося питання щодо прав, свобод, інтересів чи обов'язків* ОСОБА_3, та, відповідно, з висновком про закриття апеляційного провадження, яке призвело до порушення права ОСОБА_3 на доступ до правосуддя.

³³ Постанова Донецького апеляційного суду від 12.01.2022. Справа № 243/4551/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102536546>.

Зважаючи на наведене, Верховний Суд дійшов висновку, що касаційну скаргу потрібно задовольнити частково, ухвалу суду апеляційної інстанції про закриття апеляційного провадження скасувати, справу направити для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції. Ухвалу Харківського апеляційного суду від 15.09.2021 про закриття апеляційного провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_3 на рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 03.08.2020 скасувати, справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на непрацездатного батька направити для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції.

Таким чином, робимо висновки:

— встановлення обставин із приводу стягнення аліментів на користь заявника та визначення їх розміру впливає на права та обов'язки інших стягувачів

аліментів, оскільки може позначатися на можливості сплати боржником аліментів у раніше визначеному розмірі та призвести до подальшого зменшення розміру аліментів, які стягуються на користь зацікавлених осіб;

— якщо відбулося звернення особи з позовом про стягнення аліментів при одночасному судовому рішенні про стягнення аліментів на користь інших осіб, яке перебуває на примусовому виконанні, то ці інші особи є зацікавленими особами і вони також мають право брати участь у справі про стягнення аліментів на користь заявника, оскільки мають у ній юридичну зацікавленість щодо вирішення спору, а їхні суб'єктивні права та обов'язки мають юридичний зв'язок із суб'єктивними правами та обов'язками боржника й особи, яка також звернулася з позовом про стягнення аліментів.

ОРЕНДА КВАРТИРИ В ПОЛЬЩІ: РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ

Ірина Василюк, адвокат, керівник Центру досліджень адвокатури і права, проректор Вищої школи адвокатури НААУ

Стаття містить аналіз інформації щодо пошуку оренди житла українських громадян у Республіці Польща, правових умов оренди житла іноземцями у Польщі, видів угод оренди житла та додатка до договору оренди, правил підписання договору оренди квартири та кімнати. Подано практичні рекомендації, на що звернути увагу при огляді нерухомості для оренди, які питання варто з'ясувати з власником перед підписанням угоди про оренду житла, що повинен містити договір оренди житла тощо.

Після початку повномасштабної російської агресії проти України та міграції українців до Польщі у зв'язку з військовими діями на їх території весна 2022 року на польському ринку нерухомості була дещо напруженою. Аналітики констатують, що відбувся так званий «шок на ринку оренди житла».

Станом на березень 2022 року значний відсоток житлового фонду для оренди був уже зайнятий. Найбільш заселеними виявилися міста Краків, Вроцлав, Люблін і Гданськ, у яких понад 70 % пропонованого для оренди житла було зайнятим.

Однак після закінчення програми уряду Республіки Польща про виділення допомоги для українців та польських громадян, які приймають українців, ситуація вирівнялася і стабілізувалася.

ДЕ І НА ЯКИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСАХ МОЖНА ШУКАТИ УКРАЇНЦЯМ ЖИТЛО У ПОЛЬЩІ?

На початку війни серед сервісів для пошуку житла у Польщі існували такі загальновідомі сайти, як: **Otodom.pl**, **Gratka.pl**, **Morizon.pl**, **Nieruchomosci-online.pl**, **Domiporta.pl** та **Obido.pl**. На них тепер є доступні українськомовні версії або є окремий розділ «Для України», де публікують пропозиції безкоштовного житла.

Також важливим джерелом інформації щодо пошуку варіантів для оренди житла є групи у соціальних мережах, зокрема безпосередньо власники квартир подають інформацію у окремих групах у соціальній

мережі **Facebook**, **Viber** чи **Telegram**. У Telegram є канали, де автоматично потрапляють оголошення з OLX та Otodom. Там відразу вказано основні деталі пропозицій, зокрема район міста, кількість кімнат, метраж, ціна орендованого житла тощо.

Зазвичай пошук житла прийнято здійснювати на спеціалізованих сайтах, найпопулярнішим з яких, як і в Україні, є — **OLX**. Пропозиції оренди житла доступні у розділі Нерухомість — Квартири — Оренда (Nieruchomości — Mieszkania — Wynajem). Також тут можна налаштувати фільтри пошуку, такі як: поверх, метраж, кількість кімнат, ціна, наявність меблів тощо, а також вказати, які саме оголошення цікавлять — пропозиції від агенції чи безпосередньо від власника. У графі «Повідомлення від власника» потрібно відзначити пункт «Приватне» (Prywatne).

Від початку війни ситуація змінилася і існуючих сервісів виявилось недостатньо. Тепер зареєстровані окремі сайти для допомоги українцям, із окремими рубриками щодо оренди житла, оскільки це питання першочергове.

Так, нещодавно з'явився окремий сайт **www.ukrainesupport.net**, де є пропозиції оренди житла для українців, що рятуються від війни в Польщі. Сайт пропонує доступне житло у всіх регіонах Польщі та зазначає, скільки осіб можна розмістити у помешканні, чи житло придатне для дітей і тварин, чи тільки для дорослих. Оголошення на сайті розміщені польською та українською мовами.

На згаданому сайті є форма для заповнення «**мені потрібна допомога**». Тут можна зареєструватися й отримувати пропозиції допомоги українцям не тільки у пошуку житла, а й транспорту. Для цього особа повинна вказати, до якого воєводства та населеного пункту прямує, скільки осіб разом з нею, контактний телефон та дату, від якої потрібна допомога з житлом чи транспортом.

Крім того, компанія Mastercard запустила онлайн-платформу **GdzieZamieszkać.com**. Програма призначена для українців, які рятуються від війни у Польщі, та має на меті допомогти українським громадянам, що опинилися у складних життєвих обставинах, вибрати, відповідно до своїх можливостей, найкраще місце проживання. Програма діє на основі аналізу даних Головного статистичного управління і показує приблизну вартість життя в різних містах і регіонах Польщі.

Важливо, що за допомогою застосунку **GdzieZamieszkać.com** українці, які приїхали до Польщі, мають можливість оцінити приблизну вартість проживання в різних місцях Польщі, проаналізувати орієнтовну зарплату для роботи в певній галузі в обраному місці у Польщі та знайти відділення банку, де вони зможуть відкрити рахунки.

Оголошення доступні польською, англійською та українською мовами. Користуватися нею можна без створення облікового запису, реєстрації та авторизації.

Окрім вищезгаданого, діють професійні агентства нерухомості, які допоможуть іноземцеві у пошуку житла у Польщі.

ПРАВОВІ УМОВИ ОРЕНДИ ЖИТЛА ІНОЗЕМЦЯМИ У ПОЛЬЩІ

Умови оренди житла іноземцями у Польщі не дуже відрізняються від умов оренди для громадян Республіки Польща. При пошуку житла для оренди потрібно:

- у першу чергу, оглянути нерухомість;
- по-друге, домовитися про умови проживання перед підписанням угоди;
- по-третє, розуміти, які види договорів існують і який буде укладено, а також що буде прописано у додатку до договору;
- по-четверте, розуміти, чим відрізняється угода оренди кімнати від оренди квартири.

На що звернути увагу при огляді нерухомості для оренди?

При огляді нерухомості обов'язково потрібно:

1. Перевірити, які права має орендодавець на нерухомість. Чи є він власником квартири, чи співвласником, чи також винаймає це помешкання.
2. Домовитися про проведення, за необхідності, Інтернет, чи кабельного телебачення.

Які питання варто з'ясувати з власником перед підписанням угоди про оренду житла?

1. Обговорити умови оренди: часовий термін оренди, тип договору, який буде укладено, види (валюта, злоті, гривні) і терміни оплати, спосіб оплати — готівкою (з чеком) чи безготівково (з підтвердженням), завдаток, спосіб оплати інших рахунків, комунальних послуг наприклад, тощо.

2. З'ясувати усі технічні деталі щодо орендованого житла, зокрема: як працює пральна машина, як виключати воду та світло, де паркувати автомобіль чи велосипед, що робити з кореспонденцією для власника, як сортувати сміття тощо.

3. Домовитися з власником про вирішення форс-мажорних обставин. Від зміни номера телефону й електронної пошти до непередбачуваних пошкоджень і ремонту помешкання.

4. Обов'язково треба погодити, скільки осіб буде проживати у помешканні, повідомити та погодити, скільки дітей і тварин буде мешкати. Оговорити умови щодо паління сигарет та прийому гостей.

Рекомендуємо:

— Скласти протокол прийому квартири з описом стану квартири — вікон, стін, меблів, показників лічильників, наявності комплекту ключів тощо.

— Скласти акт прийому-передачі квартири перед виїздом з неї. Можна долучити фото помешкання. Із підписом власника і зазначенням, що він претензій до орендаря не має.

Укладання договору оренди

Укладання договору оренди житла вигідне для обох сторін, оскільки для власника помешкання існує значний штраф за нелегальну діяльність, а для орендаря також важливий у випадку конфлікту з власником і судового розгляду справи.

Договір оренди житла укладається двома мовами — польською та українською, якщо орендує українець, або мовою, зрозумілою для орендаря.

Види угод оренди житла:

— *Договір оренди квартири на певний термін* (umowa najmu mieszkania na czas oznaczony).

— *Договір оренди квартири на невизначений термін* (umowa najmu mieszkania na czas nieoznaczony). Потрібно чітко прописати способи розірвання договору і повідомлення сторін.

— *Угода про одноразову оренду* (Umowa najmu okazjonalnego).

Якщо у першому випадку договір закінчується автоматично у зв'язку із закінченням строку дії і після закінчення його дії перебування орендаря в помешканні є незаконним, то у другому випадку договір припиняє одна із сторін із повідомленням іншої сторони. У третьому випадку договір повинен бути посвідчений нотаріусом, орендодавець повинен бути власником помешкання і подати відомості про наявність альтернативного помешкання, де він буде проживати.

Що містить додаток до договору оренди?

Додаток до договору оренди житла (Aneks do umowy) потрібен у разі розширеного тлумачення або зміни умов договору. У додатку до договору зазначається зміна існуючих положень договору і до-

давання нових (наприклад, щодо терміну дії договору чи місячної оплати за житло).

Додаток до договору повинен бути укладений тією ж мовою і в кількості примірників, як і договір та має містити:

— дату, місце і інформацію про сторони угоди, як у договорі;

— положення договору, які змінені;

— набуття дії додатка до договору.

Оренда кімнати

Поширеною формою оренди житла є оренда кімнати у помешканні.

У договорі оренди кімнати необхідно вказати про використання конкретної кімнати у помешканні з її описом, а також право доступу орендаря до частин квартири загального користування — кухні, ванної кімнати, комунікаційних зон тощо.

Договір оренди, який підписаний на всю квартиру і включає усіх орендарів, що орендують кімнати, перепідписується за згодою усіх орендарів, якщо один із них змінюється.

У договорі оренди кімнати повинні бути включені правила орендної плати та обов'язки орендаря у спільних приміщеннях. Оплата комунальних послуг ділиться рівними частинами між усіма орендарями кімнат відповідної квартири, якщо інше не зазначене у спільному договорі.

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА: ПЕРЕНЕСЕННЯ БІЗНЕСУ

Лідія Дзивульська, адвокат, керівник Адвокатського бюро «Лідії Дзивульської», м. Ковель — Люблін.

Від початку повномасштабної війни на території України значна кількість її громадян змушені були залишити свої домівки та свої робочі місця. Певна кількість громадян виїхали за межі території України, найбільше до Польщі, а відтак, перед багатьма постали питання: «Як себе організувати на теренах іншої держави, в інших, не звичних для себе умовах, як діяти та де отримати інформацію щодо реєстрації та порядку ведення власної справи?».

За офіційною статистикою, на території України станом на січень 2022 року було зареєстровано майже 2 мільйони суб'єктів підприємницької діяльності, частина яких, перебуваючи за межами території України, бажають продовжувати власну справу за кордоном.

Відтак, виникли передумови для вивчення можливостей започаткування або перенесення власної господарської діяльності на територію Республіки Польща для осіб, які декларують про перенесення місця своїх життєвих інтересів до цієї країни.

Господарська діяльність, як і на території України, може відбуватись у двох формах: особиста діяльність або діяльність у формі товариства.

Власна діяльність має назву — **jednoosobowa działalność gospodarcza** (одноосібна підприємницька діяльність), що є аналогом ФОП (фізична особа — підприємець).

Відповідно до норм Закону від 12 березня 2022 р. «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї країни», громадянам України надано право на реєстрацію господарської діяльності, як у формі одноосібної підприємницької діяльності, так і у формі товариств. Єдиною вимогою при цьому є легалізація побуту шляхом отримання номера **PESEL** із відміткою UKR.

Україна уже певний час імплементує Європейське законодавство шляхом приведення національних законів до вимог Європейських регламентів. Відтак, реєстрація власної діяльності на території

Республіки Польща, як і на території України, є простою, доступною і має той самий алгоритм.

Перший крок для реалізації намірів — є державна реєстрація діяльності. Із вказаною метою на території Республіки Польща функціонує спеціальний реєстр — **CEIDG**, тобто **Центральний реєстр підприємницької діяльності**, який є електронним реєстром приватних підприємців, що діють у Польщі.

Ви можете керувати своїм профілем онлайн, в обліковому записі підприємця на порталі **Biznes.gov.pl** — тут можна створити компанію, змінити дані в записі, а також призупинити, відновити або закрити свій бізнес. При цьому слід відмітити, що потрібно в обов'язковому порядку отримати **Profil zaufany** (профіль зауфани), що є аналогом електронного ключа, яким користуємося на території України.

Як і в Україні, так і на території Республіки Польща для проведення реєстрації діяльності слід визначитись із її видом за допомогою **PKD** (що є аналогічним із КВЕД України), відразу обирається система оподаткування та можливість отримання пільги зі сплати до органу соціального страхування.

Ну ось і все, діяльність уже зареєстрована та ви стали суб'єктом малого підприємництва, створене для себе власне робоче місце, а в наступному, при комерційному успіху, є можливість надати робоче місце й інших своїм співвітчизникам та не тільки.

Аналогічно, така ж проста та доступна система працює і на території України під назвою ЄДРПОУ. При цьому слід відзначити, що є єдина відмінність можливостей

систем та порядку, а саме: в Україні ми маємо лише можливість реєстрації та припинення (ліквідації) господарської діяльності, а на території Республіки Польща ще маємо можливість зупинити діяльність (при цьому не сплачуються жодні податки та обов'язкові платежі), а за необхідності — відновити та продовжувати працювати.

Після проведення державної реєстрації одноособової господарської діяльності можна вирішувати питання щодо придбання засобів господарської діяльності, які необхідні для досягнення мети.

Для зручності обслуговування платника податків, як і на території України, працює портал **e-platnik**, аналог електронного кабінету платника податку.

Отже, підхід для малого бізнесу є однаковим та простим у кожній із країн.

Існують, звичайно, і розбіжності, які полягають у розмірах ставок податку, преференціях, але в загальному, кожна із країн створила комфортне середовище для розвитку малого підприємництва.

Однією із форм заохочення для відкриття власної справи, як в Україні, так і в Польщі, є, звичайно, стимулювання безробітних, які перебувають на обліку як безробітні, шляхом фінансування першочергових витрат для розвитку підприємництва протягом першого року його реєстрації. Також фінансується і навчання з метою здобуття нових навичок для ведення діяльності.

При цьому відразу можна відмітити, що для ФОП, які були зареєстровані та працювали на території України із застосуванням у своїй діяльності засобів у вигляді транспортних засобів, обладнання, машин та іншого рухомого майна, створено на території Республіки Польща усі умови для перенесення таких засобів у цю країну, без додаткових витрат та сплати необхідних платежів, з можливістю безперешкодного використання у власній господарській діяльності. При цьому відбувається митне оформлення такої операції із переміщення засобів господарської діяльності.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФАКТИЧНОЇ ОКУПАЦІЇ. ЧИ Є МЕЖА МІЖ КОЛАБОРАЦІОНІЗМОМ ТА ПОРЯТУНКОМ БІЗНЕСУ?

Микола Ковальчук,

помічник адвоката, кандидат юридичних наук, член-кореспондент ГО «Академія адміністративно-правових наук»

Ірина Ковальчук,

адвокат, кандидат юридичних наук, член-кореспондент ГО «Академія адміністративно-правових наук»

Війна принесла в Україну не лише смерті та руйнування, але й своїх незмінних супутників, таких як окупація, а з нею і дії, пов'язані з таким складом злочину, як колабораційна діяльність. Все це не могло не накласти відбиток на правовий режим господарської діяльності в Україні. Де межа між колабораціонізмом та порятунком бізнесу? Чи звільнять зміни, запропоновані законопроектом № 7646, бізнес на тимчасово окупованих територіях від відповідальності за колабораціонізм? У цій статті ми спробуємо дати вичерпні відповіді на низку питань, пов'язаних із веденням бізнесу на окупованій частині України.

24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан терміном до 24 серпня 2022 року, який продовжено до 21 листопада 2022 року. У перші ж тижні війни, окрім раніше окупованих у 2014 році територій, у фактичній окупації опинилися Херсонська, частина Миколаївської та Запорізької областей. Наразі ситуація не зазнала особливих змін. Будучи практикуючим адвокатом із зареєстрованою діяльністю у Херсонській області та маючи на обслуговуванні достатню кількість виробничих та сільськогосподарських підприємств, від початку війни ми отримали багато звернень з одним і тим самим питанням. Як буди? Адже сільськогосподарське виробництво, зокрема, вирощування сільськогосподарських культур характеризується своєю прив'язаністю до певного місця основним засобом виробництва — землею. Якщо потужності підприємств іншої галузі можна теоретично перенести на підконтрольну територію

України, то у сільському господарстві це неможливо зробити ні теоретично, ні практично.

Тож як бути аграріям півдня? Що нового підготував для них законодавець? Адже сільське господарство має сезонний характер і виробничі процеси не можуть бути відкладені до вироблення державою чіткого механізму регулювання цього питання. Працювати в полі потрібно весь час. Що становить складову економічної співпраці з державою-агресором: що містить кримінальну складову, а що ні? Давайте спробуємо розібратися.

Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII, останні зміни до якого було внесено на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму

на тимчасово окупованій території України» від 21.04.2022 № 2217-IX, передбачено ряд суттєвих змін та обмежень у здійсненні господарської діяльності суб'єктами господарювання, місцем реєстрації яких, а відповідно і податковою адресою, є тимчасово окуповані території.

Зокрема, нормами вищенаведеного закону прямо заборонено:

- здійснення господарської діяльності без зміни податкової адреси на іншу підконтрольну територію України;
- усі договори, стороною яких є суб'єкт господарювання, місцезнаходженням якого є тимчасово окупована територія, є нікчемними, тобто такими, що не створюють правових наслідків;
- ліцензії та документи дозвільного характеру не діють на тимчасово окупованих територіях, але зберігають чинність на іншій підконтрольній території, після зміни податкової адреси;
- юридичним особам ввозити/вивозити на/з підконтрольну територію України товари, що вироблені на тимчасово окупованій території.

Однак при детальному аналізі змін правового регулювання господарської діяльності на тимчасово окупованій території України по суті поставлених питань вважаю за необхідне зазначити таке.

Центральним і визначальним питанням у порядку особливостей здійснення господарської діяльності буде той факт, **чи віднесена територія здійснення діяльності до тимчасово окупованих територій, оскільки всі обмеження, які передбачені цим Законом, діють лише щодо офіційно визнаних РНБО тимчасово окупованих територій**. До прийняття РНБО такого акта провадження діяльності на таких територіях здійснюється у загальному порядку без обмежень, передбачених цим законом.

Так, згідно зі *ст. 1 Закону № 1207-VII*:

«2. Датою початку тимчасової окупації Російською Федерацією окремих територій України є 19 лютого 2014 року.

Окремі об'єкти нафтогазовидобування в межах континентального шельфу України є окупованими Російською Федерацією з 19 лютого 2014 року. Перелік таких об'єктів визначається Кабінетом Міністрів України.

Автономна Республіка Крим та місто Севастополь є тимчасово окупованими Російською Федерацією з 20 лютого 2014 року.

Окремі території України, що входять до складу Донецької та Луганської областей, є окупованими Російською Федерацією (у тому числі окупаційною адміністрацією Російської Федерації) починаючи з 7 квітня 2014 року. Межі та перелік районів, міст, селищ і сіл, частин їх територій, тимчасово окупованих у Донецькій та Луганській областях з цієї дати, визначено Президентом України за поданням Міністерства оборони України, підготовленим на основі пропозицій Генерального штабу Збройних Сил України (Затверджено Указом Президента України від 7 лютого 2019 року № 32/2019).

3. Дата початку тимчасової окупації територій, передбачених пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, визначається рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України.»

У п. 3 ч. 1 ст. 3 цього Закону передбачено таке:

«3) інша сухопутна територія України, внутрішні морські води і територіальне море України, визнані в умовах воєнного стану тимчасово окупованими рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію указом Президента України.»

Таким чином, для того щоб на території Херсонської області діяли спеціальні режими та обмеження ведення господарської діяльності, **необхідне офіційне визнання території Херсонської області, яка де-факто є окупованою з 24.02.2022, тимчасово окупованою у розумінні Закону № 1207-VII** (визначення дати початку тимчасової окупації) необхідне відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України, введене у дію Указом Президента України.

Станом на дату написання цієї статті такого рішення Ради національної безпеки і оборони України **в дію не введено**.

Тобто на цей час суб'єкти господарської діяльності, зареєстровані на території Херсонської області, не підпадають під обмеження та заборони як такі, що здійснюють господарську діяльність на тимчасово окупованих територіях, оскільки юридично не знаходяться на таких територіях. Вони можуть здійснювати господарську діяльність на загальних підставах. Зокрема, отримувати або сплачувати безготівкові кошти від/та суб'єктів господарювання,

розташованих на підконтрольній території в розумінні Закону № 1207-VII (наприклад, повернення боргу за договором позики, оплата за надані послуги, поставка товару, продаж майна). **Тобто до того, поки Рада безпеки та оборони України не прийме рішення про визнання Херсонської області тимчасово окупованою територією і таке рішення не буде введено в дію відповідним Указом Президента України.**

Аналогічна ситуація зі здійсненням господарської діяльності, зокрема вирощування товарної сільськогосподарської продукції, надання послуг, продаж майна, товарно-матеріальних цінностей, виплата орендної плати за користування землею грошовими коштами та (або) сільгосппродукцією.

Однак при здійсненні такої діяльності необхідно звертати увагу на **обмеження**, встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації».

Зокрема, **не здійснювати вищенаведені господарські операції, якщо учасниками таких операцій виступають:**

- громадяни Російської Федерації;
- юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації;
- юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, яких є Російська Федерація, громадянин Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації.

Крім того, вважаю за необхідне зауважити, що **офіційне невизнання територій тимчасово окупованими не впливає на можливість, у разі наявності відповідного складу злочину, застосування статті 111-1 Кримінального кодексу України¹ «Колабораційна діяльність».**

Беручи до уваги поставлені питання, розглянемо ч. 4 ст. 111-1 КК. Відповідальність за ч. 4 ст. 111-1 КК передбачена за дії у вигляді передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та (або) збройним чи воєнізованим форму-

ванням держави-агресора. Також за цією частиною кваліфікуються дії з провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, в т. ч. з окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Термін «господарська діяльність» визначено в ст. 3 Господарського кодексу України. Фактично під категорію провадження господарської діяльності у взаємодії з незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, потрапляє будь-яке постачання товару, виконання робіт, надання послуг таким органам влади (окупаційній адміністрації) або державі-агресору, сплата податків на користь держави-агресора, отримання будь-яких дозвільних документів, ліцензій.

Щодо місця вчинення злочину, як зазначалося вище, він значення не має — передача матеріальних ресурсів та провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, можуть учинятися як на тимчасово окупованій території, так і на іншій території України.

Важливо, що суб'єкт злочину за ч. 4 ст. 111-1 КК є загальним. Це не обов'язково громадянин України, але необхідно звернути увагу на те, що господарську діяльність здійснює суб'єкт господарювання. У разі встановлення фактів здійснення такої господарської діяльності необхідно визначати, хто діяв і приймав рішення від імені такого суб'єкта господарювання. Це буде, перш за все, керівник, особа, що виконує його обов'язки, або інша особа, що діяла від імені суб'єкта господарювання (під час переговорів, укладення й підписання договору, поставки товарів, робіт, послуг). Особи, що виконували технічні функції (продавці, охоронники), залежно від їх умислу, можуть бути посібниками в такому злочині або їх діяння може не підпадати під ознаки об'єктивної сторони злочину (здійснення господарської діяльності).

Вказаний злочин є нетяжким, водночас передбачено обов'язкові два додаткові покарання: у вигляді конфіскації майна та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком від 10 до 15 років.

Варто звернути увагу на зміни, внесені Законом № 2108-IX, є зміни до ст. 96-3 та 96-5 КК, згідно з якими

¹ Далі за текстом — КК.

вчинення від імені юридичної особи її уповноваженою особою кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК є підставою для кримінального провадження щодо такої юридичної особи.

Захід кримінально-правового характеру, що застосовується за це правопорушення, — ліквідація юридичної особи та конфіскація її майна (ст. 96-8, 96-9 КК).

Оскільки ч. 4 ст. 111-1 КК передбачає настання кримінальної відповідальності, в тому числі за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території та (або) збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, вважаємо, що вчасне повідомлення правоохоронних органів про факти пошкодження та (або) втрати майна на окупованих територіях може бути розцінено як передача даних матеріальних цінностей державі-агресору. Безумовно, процедура виявлення та доведення цих фактів не є простою в реалізації, однак такі ризики майбутнього кримінального переслідування для юридичної особи наявні.

Водночас розуміючи необхідність врегулювання цього питання вже зараз, Кабінет Міністрів України 08.08.2022 на розгляд Верховної Ради України вніс законопроект № 7646 «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України»».

Цим законопроектом планується викласти абзац другий частини першої вищепроаналізованої статті 13 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України», яка нині містить заборону на фактично будь-яку господарську діяльність на тимчасово-окупованих територіях, у такій редакції: «В умовах воєнного стану рішенням Кабінету Міністрів України положення цієї статті **(з урахуванням особливостей та обмежень, передбачених статтями 9-1 і 9-2 цього Закону)** можуть бути поширені на тимчасово окуповані території, передбачені пунктом 3 частини першої статті 3 цього Закону, надра під територіями, зазначеними у пункті 3 частини першої статті 3 цього Закону, і повітряний простір над цими територіями». У свою чергу,

проект № 7646 уносить у цей Закон статті 9-1 та 9-2.

Стаття 9-1 стосується особливостей діяльності суб'єктів владних повноважень і, враховуючи тему цієї статті, не входить у межі дослідження.

Давайте детально розберемося із запропонованою до внесення у Закон статтею 9-2 наступного змісту:

«1. На тимчасово окупованій території не проводиться діяльність суб'єктів господарювання, крім випадків, передбачених законом, зокрема частиною другою цієї статті.

2. На тимчасово окупованій території може проводитись діяльність суб'єктів господарювання, якщо при цьому не вчиняється посібництво державі-агресору, з урахуванням обмежень, установлених статтею 13 цього Закону, зі здійснення:

1) заходів із забезпечення прав і свобод людини і громадянина;

2) діяльності з виплати та доставки пенсій, грошової допомоги;

3) заходів, визначених Кодексом цивільного захисту України;

4) заходів, передбачених Конвенцією про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, Виконавчим регламентом та двома протоколами до неї;

5) заходів, спрямованих на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема медичного обслуговування та надання медичних послуг, соціального обслуговування та надання соціальних послуг;

6) діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами;

7) благодійної діяльності, гуманітарної допомоги;

8) надання житлово-комунальних послуг з урахуванням особливостей та обмежень, визначених суб'єктами владних повноважень, що здійснюють регулювання господарської діяльності у зазначеній сфері;

9) діяльності у галузі трубопровідного транспорту, нафтогазовій та вугільній галузі, інших видобувних галузях, на ринках електричної енергії та природного газу, у сфері енергетики, якщо при цьому електрична енергія, енергетичні ресурси та корисні копалини не транспортуються (переміщуються) на територію держави-агресора;

10) освітньої діяльності, якщо при цьому не здійснюється пропаганда з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення

державою-агресором збройної агресії проти України, або інші дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора;

11) заходів, спрямованих на виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацію законних прав та інтересів засуджених, осіб, узятих під варту;

12) заходів, спрямованих на дотримання вимог ядерної та радіаційної безпеки ядерних установок, об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, уранових об'єктів, джерел іонізуючого випромінювання, заходів радіаційного захисту, захисту критичної інфраструктури та захисних гідротехнічних споруд, обслуговування таких об'єктів;

13) діяльності з поховання померлих;

14) заходів з охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

15) діяльності банків, небанківських фінансових установ та інших осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк України, з урахуванням особливостей та обмежень, визначених Національним банком України;

16) діяльності у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку з урахуванням особливостей та обмежень, визначених суб'єктами владних повноважень, що здійснюють регулювання господарської діяльності у відповідних сферах;

17) перевезення вантажів та пасажирів;

18) діяльності у сфері сільськогосподарського товаровиробництва;

19) діяльності у сфері виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, зокрема у сфері торгівлі та громадського харчування.

3. Кабінет Міністрів України уповноважений визначати особливості та встановлювати обмеження провадження діяльності та здійснення заходів, передбачених частиною другою цієї статті (крім пунктів 15 та 16), а також порядок проведення оплати за товари, роботи, послуги на тимчасово окупованій території».

Та чи вирішать ці зміни проблему бізнесу на півдні України, зокрема, у сфері сільськогосподарського товаровиробництва? Питань більше, ніж відповідей.

Як висновок, варто зазначити, що, по-перше, відкритим так і залишається питання, що законодавець тісно пов'язує обмеження і, само собою, винятки з цих обмежень, саме з поняттям віднесення територій до «тимчасово окупованих», як неодноразово зазначалося вище. По-друге, на нашу думку, саме внесення певних видів діяльності у незаборонені на тимчасово окупованих територіях, не виключає можливості за наявності ознак складу злочину притягнути особу за здійснення колабораційної діяльності. Вважаємо, що запропонована редакція законопроекту № 7646 є лише декларацією загальних положень та не вирішує проблему бізнесу на фактично окупованому півдні. Внесені положення є настільки загальними, що їх правозастосування може бути в майбутньому вирішене лише в кожному конкретному випадку за допомогою судової практики. І тут вже постане питання безпосередньої участі адвокатів у такому процесі. Адвокатів, чия діяльність та реєстрація на тимчасово окупованих територіях, як самозайнятих осіб, до речі, також прямо заборонена Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України».

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА — НЕДООЦІНЕНИЙ ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Василь Карабін, професор кафедри цивільного захисту та комп'ютерного моделювання екогеофізичних процесів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Софія Шутяк, адвокат, заступник голови Комітету з земельного, аграрного та довкілевого права НААУ

Владислав Шуригін, ад'юнкт денної форми навчання кафедри екологічної безпеки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Марек Хміль, ад'юнкт денної форми навчання відділу електроніки Політехніки Ченстоховської

Ростислав Кулганек, аспірант, Університет імені Коменського, Братислава

Стратегічна екологічна оцінка (CEO) є ефективним інструментом підвищення рівня екологічної безпеки у різних сферах. Незважаючи на проведені численні наукові дослідження та практику застосування CEO для оцінок у надрокористуванні, в Україні існує ряд фундаментальних та прикладних питань щодо джерел вихідних даних, методології оцінок ризиків, методології здійснення моніторингу за результатами стратегічної екологічної оцінки, класифікації інструментів стратегічної екологічної оцінки.

Мета статті — визначити та класифікувати основні інструменти стратегічної екологічної оцінки з урахуванням її ролі та функцій в системі управління надрокористуванням та запропонувати шляхи підвищення екологічної безпеки у надрокористуванні засобами стратегічної екологічної оцінки.

Матеріалами для написання статті слугували результати багаторічних напрацювань авторів щодо різних аспектів методології оцінювання екологічної безпеки надрокористування та аналіз наукових джерел.

Стратегічна екологічна оцінка дає змогу узгодити плани гірничодобувного сектора з іншими національними політиками, оцінити існуючі інституційні можливості, удосконалити законодавчу та технологічну базу гірничодобувного сектора у контексті охорони довкілля, здоров'я та безпеки, культурної спадщини, біорізноманіття, оцінити кумулятивні впливи кустарного та дрібномасштабного видобутку корисних копалин.

Інструменти стратегічної екологічної оцінки згруповані авторами у шість основних груп: аналітичні, організаційні, науково-технічні, контрольні-процесуальні, медійні.

Аналіз законодавчої бази визначає необхідність доопрацювати проєкт Кодексу про надра з урахуванням вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» у контексті проведення державної експертизи та оцінки запасів і ресурсів корисних копалин та встановлення кондицій на мінеральну сировину, складання проєкту промислової розробки (технологічної схеми) родовища (покладу).

Пошуки, розвідка і особливо експлуатація родовищ корисних копалин спричиняють негативні зміни у довкіллі. Ці негативні зміни проявляються у механічному впливі на поверхню і надра, підтопленні територій, привнесенні шкідливих елементів і сполук у компоненти геологічного середовища, зменшенні біорізноманіття тощо¹. Водночас мінеральні та енергетичні ресурси є основою промисловості, запорукою економічного зростання індустріального світу. Поєднати такі різнонаправлені інтереси держави — розвиток економіки та збереження стану довкілля, намагається концепція сталого розвитку. Одним з інструментів сталого розвитку є стратегічна екологічна оцінка (CEO). CEO — це ефективний інструмент підвищення екологічної безпеки у різних сферах, зокрема, і у сфері надрокористування. Традиційна оцінка впливу на довкілля (ОВД) є недостатньою для попередження погіршення довкілля. ОВД стосується конкретних об'єктів, а CEO дозволяє оцінити картину у масштабах регіону та здійснити прогностичний аналіз ризиків економічного, соціального та екологічного характеру.

Цей інструмент ефективно використовують потужні світові економіки. Зокрема, Канада у 2020 році розпочала обговорення політичного рішення щодо видобутку енергетичного вугілля. Опублікований звіт із CEO став основою рішення уряду стосовно зменшення викидів парникових газів та покращення стану довкілля. Канада до 2030 року відмовляється від використання енергетичного вугілля для виробництва енергії. Завдяки цьому рішення планується зменшити викиди вуглекислого газу на 12,8 мільйона тонн у 2030 році. Це також допоможе країні уникнути приблизно 260 передчасних смертей, 40000 епізодів астми та 190000 днів утрудненого дихання.

Методичні рекомендації щодо стратегічної екологічної оцінки забруднення ґрунтів Шотландії містять рекомендації оцінок під час прийняття рішення щодо

надрокористування. Визначаються як фізичні впливи на ґрунт (просідання, зсуви, провали), так і хімічні та агрохімічні (забруднення ґрунтів, втрата первинних функцій ґрунту)².

Незважаючи на проведені численні наукові дослідження та практику застосування CEO для оцінок у надрокористування, в Україні існує ряд фундаментальних питань стратегічної екологічної оцінки у сфері надрокористування: де і як збирати вихідні дані для оцінок, методологія оцінок ризиків, методологія здійснення моніторингу за результатами стратегічної екологічної оцінки, класифікація інструментів стратегічної екологічної оцінки. Особливої актуальності питання інструментів стратегічної екологічної оцінки набуло тепер, коли Україна отримала статус кандидата у члени Європейського Союзу

CEO дає змогу узгодити плани гірничодобувного сектору з іншими національними політиками, оцінити існуючу інституційну можливість, удосконалити законодавчу та технологічну базу гірничодобувного сектору у контексті охорони довкілля, здоров'я та безпеки, культурної спадщини, біорізноманіття тощо. CEO дозволяє оцінити кумулятивні впливи (часто нерегульованого, самовільного) кустарного та дрібномасштабного видобутку корисних копалин. CEO є також інструментом врегулювання питань управління доходами; справедливого розподілу доходів від видобутку, а також сприяє розвитку освітньої на науковій сфері³.

Крім вирішення національних питань, CEO може допомогти впровадити національні програмні документи у планування регіонального розвитку шляхом:

- оцінки потенційних позитивних і негативних взаємодій з іншими виробничими секторами (тваринництво, сільське господарство, рибальство тощо);
- встановлення пріоритетів збереження та розвитку;

¹ Khorolskyi A., Hrinov V. & Kaliushenko O. (2019). Network models for searching for optimal economic and environmental strategies for field development. *Procedia Environmental Science, Engineering and Management*, 6(3), 463-471; Lazaruk Y., Karabyn V. (2020) Shale gas in Western Ukraine: Perspectives, resources, environmental and technogenic risk of production. *Pet. and Coal*, 62(3), 836-844; Malovanyy M., Petrushka K. & Petrushka I. (2019). Improvement of Adsorption-Ion-Exchange Processes for Waste and Mine Water Purification. *Chemistry & Chemical Technology*, 13(3), 372-376. URL:doi.org/10.23939/chcht13.03.372; Popovych Vasyl, Bosak Pavlo, Petlovanyi Mykhailo, Telak Oksana, Karabyn Vasyl, Pinder Volodymyr. (2021). Environmental safety of phytogenic fields formation on coal mines tailings. *News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Geology and Technical sciences*, 2 (446), 129-136. URL:doi.org/10.32014/2021.2518-170X.44.

² Scottish environment protection agency (SEPA). Guidance on consideration of soil in Strategic Environmental Assessment. URL: sepa.org.uk/media/162986/lups-sea-gu2-consideration-of-soil-in-sea.pdf.

³ The Conference of the Parties (COP). (2019). The role of ESIA and SEA in mainstreaming biodiversity. URL:cbd.int/mainstreaming/doc/seas-mining-en.pdf.

— регіональної міжгалузевої координації для підвищення ефективності транспортної мережі, сільсько-го та міського планування, зусилля зі збереження біорізноманіття;

— розгляду прав людини, прав користування землею та участі громади;

— планування комунальних послуг, де очікується новий розвиток видобутку (освіта, охорона здоров'я, постачання води)⁴.

Для урядів використання СЕО призводить до кращої готовності та посилення управління біорізноманіттям і управління природними ресурсами. Це забезпечує чіткість завдань, які необхідно виконувати з визначеним розподілом відповідальності між різними державними та приватними органами партнерів сектора. Крім того, це забезпечує чітке уявлення про тривоги та прагнення інших зацікавлених сторін суспільства.

Для суспільства використання СЕО долучає гірничодобувну діяльність до регіонального та національного розвитку при мінімізації негативних наслідків видобутку корисних копалин розробки. Найслабші групи суспільства та біорізноманіття отримують достаткову увагу, якої вони потребують.

В Україні у 2018 році прийнято Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку». Проте державні органи не повною мірою використовують цей інструмент для досягнення стратегічних цілей. Особливо СЕО недооцінюють у сфері надрокористування. Водночас проєкт нового Кодексу про надра та зміни у відповідні гірничі закони дають надію, що Україна на правильному шляху. Недооцінювання стратегічної екологічної оцінки зумовлено недооцінюванням інструментарію, яким наділена ця процедури з метою сприяння безпеці питань. Для покращення розуміння переваг цієї процедури інструменти СЕО авторами об'єднані у шість основних груп: аналітичні, організаційні, науково-технічні, контрольно-процесуальні, медійні (рис. 1).

Класифікація інструментарію стратегічної екологічної оцінки, яка може застосовуватися як у надрокористуванні, так і в інших сферах, зумовлена аналізом функцій та завдань, які покладені на цю процедуру, а також кількістю та багатогранністю суб'єктів цих процесів⁵. Запропонована класифікація побудована на аналізі процедур стратегічної екологічної оцінки документів державного планування різного рівня — від національного до місцевого, що дозволило виокремити 33 елементи діяльності під час стратегічної екологічної оцінки та об'єднати їх у 5 груп: аналітичну — що здійснюється усіма учасниками процедури самостійно або шляхом залучення спеціалізованих центрів, організаційні — які проводяться замовниками цієї процедури, науково-технічні — проводяться із залученням науковців чи експертів, контроль-процесуальні — здійснюються державними органами влади, уповноваженими контролювати та перевіряти дотримання безпекових норм, та медійні — які відповідають за публічність цієї процедури та гарантують залучення усіх зацікавлених сторін.

Визначення критеріїв також базувалося на дослідженнях Міжнародної ради з гірничої промисловості та металів (ICMM), яка окреслила 10 принципів, які лежать в основі сталого розвитку в гірничодобувній промисловості та перетинаються з ЦСР, які в основному включають зобов'язання щодо захисту біорізноманіття, поваги до прав людини та внеску в сталий розвиток⁶. Відповідно до звіту United Nations Environment Programme (ЮНЕП) «Управління мінеральними ресурсами в двадцять першому столітті», «Напрямок видобувної промисловості на шлях сталого розвитку», видобувний сектор може впливати на всі 17 ЦСР. Видобуток корисних копалин із землі створює можливості, проблеми та ризики для сталого розвитку, і те, що слід підкреслити, є основою сталого розвитку. Корисні копалини необхідні для добробуту людини та фундаментальні для практично всіх секторів економіки. Однак видобуток корисних копалин також створює серйозні

⁴ *The Conference of the Parties (COP)*. (2019). The role of ESIA and SEA in mainstreaming biodiversity. Взято з: URL: cbd.int/mainstreaming/doc/seas-mining-en.pdf; Kryvinska N., Bickel L. (2020). Scenario-Based Analysis of IT Enterprises Servitization as a Part of Digital Transformation of Modern Economy. *Appl. Sci.*, 10(3), 1076. URL: [dx.doi.org/10.4236/nr.2015.64022](https://doi.org/10.4236/nr.2015.64022).

⁵ Постатейний коментар до Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку». URL: epl.org.ua/human-posts/postatejnyj-komentar-do-zakonu-ukrayiny-pro-strategichnu-ekologichnu-otsinku-2/; Applying Strategic Environmental Assessment Good Practice Guidance For Development Co-operation. URL: oecd.org/environment/environment-development/37353858.pdf.

⁶ Role of Mining in National Economies: Mining Contribution Index (3rd edition). URL: icmm.com/en-gb/research/social-performance/2016/role-of-mining-in-national-economies.

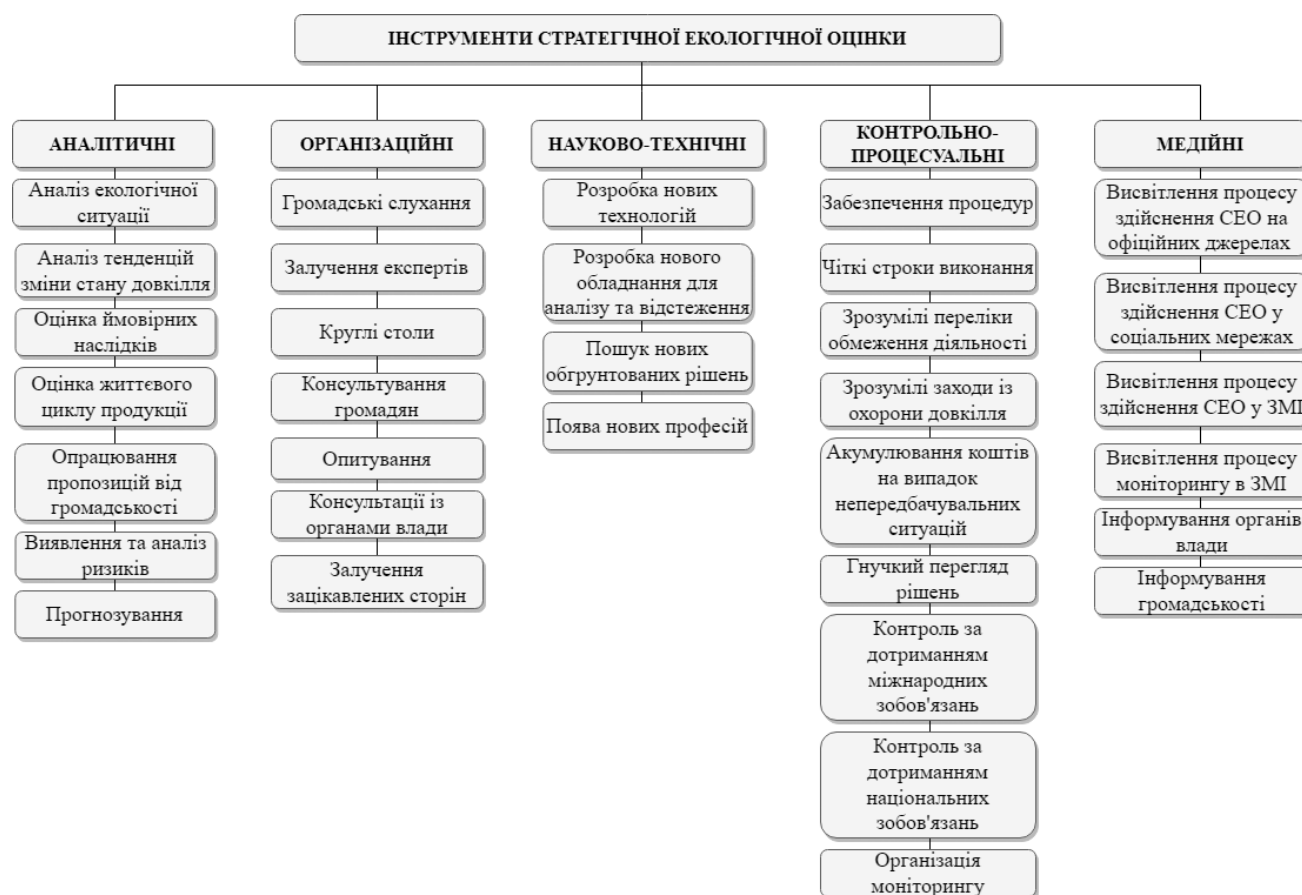

Рисунок 1. Класифікація інструментів стратегічної екологічної оцінки

проблеми та ризики для довгострокової стійкості⁷. Тому правильна та вчасна оцінки впливу на довкілля від надровидобутку є запорукою економічної стабільності та безпечності цього напрямку економічного розвитку України.

Загострення війни в Україні після 24 лютого 2022 року підсилює глобальні наслідки, в тому числі для майбутньої багатосторонньої співпраці країн заради світової безпеки, зокрема, на енергетичному та ресурсному ринку. Зіткнувшись із доказами нищівних конфліктів у Сирії, Ємені, Ефіопії, а тепер і в Україні, розуміємо, що важливо знати, де багатостороння система дає збій і як можна вирішити ці проблеми. Елемент вирішення може полягати в тому, щоб знову

звернути увагу на принципи та практику демократії як на національному, так і на міжнародному рівнях⁸. Сендайська рамкова програма щодо зменшення ризику стихійних лих на 2015–2030 рр. в економічній, соціальній та екологічній сферах через взаємодоповнюючу та взаємопідсилювальну співпрацю з Аддис-Абебською програмою дій, Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та її Паризькою угодою, Конвенція про біологічне різноманіття, Новий порядок денний у містах та інші важливі міжнародно погоджені підсумкові документи ООН — можуть стати дієвим інструментом підсилення екологічної безпеки шляхом багатосторонньої співпраці та задіяння новітніх інформаційних технологій для аналізу⁹.

⁷ Report Mineral Resource Governance in the 21st Century. URL: unep.org/resources/report/mineral-resource-governance-21st-century.

⁸ High-Level Advisory Board (HLAB). Public Consultation. URL: highleveladvisoryboard.org/public-consultation/.

⁹ Проект Кодексу про надра — аналіз через призму сталого розвитку та врахування інтересів усіх зацікавлених сторін. URL: epl.org.ua/announces/proyekt-kodeksu-pro-nadra-analiz-cherez-pryzmu-stalogo-rozvytku-ta-vrahuvannya-interesiv-usih-zatsikavlenyih-storin/.

Війна в Україні та поточні глобальні виклики ставлять під загрозу і без того крихке економічне відновлення в усьому світі. Зростаюча глобальна інфляція, спричинена вищими цінами на енергоносії та продовольство, а також постійними перебоями в ланцюжках поставок і жорсткішими ринками праці в розвинутих країнах, викликають тривожні хвилі в країнах, що розвиваються, і створюють додаткові проблеми для політиків¹⁰.

З метою розробки та впровадження Плану відновлення України Указом Президента України № 266 від 21.04.2022 «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» створено 23 робочі групи. На жаль, жодна із них не відведена важливому напрямку для України — надровидобуванню. Що свідчить про недооцінку цього сектора для сталого розвитку України. На жаль, можна стверджувати, що саме недооцінка важливості стратегічної екологічної оцінки цього напрямку не дозволяла вирішити проблеми цієї галузі з початку 2014 року. Ілюструють це Концепція Державної цільової програми справедливої трансформації вугільних регіонів України на період до 2030 року, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 22.09.2021 № 1024, Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року, затверджена Законом України від 21.04.2011 № 3268-VI, та інші стратегічні документи у сфері енергетичної та екологічної безпеки України. Аналіз цих документів дозволяє зробити висновок, що система публічного адміністрування України не в достатній мірі використовує інструменти оцінки ризиків, що не лише послаблює якість розроблених документів, а й робить їх недієвими та непрактичними.

Частково ці прогалини у практиці застосування інструментів оцінок виправляються у тексті Проекту нового Кодексу про надра, який намагається впровадити ряд прогресивних норм поряд із нормами, які намагаються пріоритизувати законодавство про надра над усіма іншими актами. Водночас є загроза створення монопольного становища для тих суб'єктів, які вже займаються надровидобутком. Залишається проблема узгодження земельних питань з процедурою надрокористування та екологічними оцінками; документи державного планування у сфері надрокористування, зокрема й ті, що стосуються

оформлення земельних питань, — не проходять стратегічної екологічної оцінки.

Аналіз законодавчої бази визначає необхідність доопрацювати проект Кодексу про надра на предмет урахування вимог Закону України «Про стратегічну екологічну оцінку» у контексті проведення державної експертизи та оцінки запасів і ресурсів корисних копалин та встановлення кондицій на мінеральну сировину, складання проекту промислової розробки (технологічної схеми) родовища (покладу). Адже саме відповідно до чинних нормативно-правових актів кондиції на мінеральну сировину розробляються з урахуванням раціонального використання всіх корисних копалин, а також наявних у них цінних компонентів і підлягають експертизі, яку проводить Державна комісія України по запасах корисних копалин та яка є необхідною для визначення екологічних умов подальшого видобутку таких корисних копалин.

Порядок розробки кондицій на мінеральну сировину встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, та декларує, що під час розробки кондицій визначаються й оцінюються небезпечні екологічні фактори, що впливають або можуть вплинути на стан довкілля під час розробки родовища, переробки мінеральної сировини, видалення або утилізації виробничих відходів; розроблено раціональний комплекс заходів щодо охорони природи. Тобто мова про дії, які здійснює орган державної влади поза межами закону про оцінку впливу на довкілля, оскільки діяльність із підготовки кондицій не підпадає під дію Закону України «Про оцінку впливу на довкілля», її немає у переліку ст. 3 відповідного закону. Втім така діяльність підпадає під дію закону про стратегічну екологічну оцінку, оскільки стосується прийняття документа державного планування, а саме рішення про визначення ступеня підготовленості до промислового освоєння корисних копалин та визначення їхньої готовності до промислового освоєння.

Таким чином, дії державних органів щодо визначення балансу корисних копалин слід оцінити через стратегічну екологічну оцінку, а дії суб'єктів господарювання із видобутку корисних копалин слід оцінити через оцінку впливу на довкілля. Саме вчасне CEO

¹⁰ *United Nation*. (2022). World Economic Situation and Prospects, 160. URL: un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-may-2022-briefing-no-160/.

зможє гарантувати прописану у ст. 50 проєкту норму: «Спеціальний дозвіл на користування надрами без проведення конкурентних процедур не надається, а продаж права на користування надрами на аукціоні чи за конкурсом не здійснюється, якщо земельну ділянку, в межах якої знаходиться родовище з перспективними покладами корисних копалин, неможливо надати суб'єкту господарювання у власність або користування із земель державної та комунальної власності, на підставі лісового або земельного сервітуту, чи якщо із власником (власниками) земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, не укладено попередній договір про викуп земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, для суспільних потреб».

Не охоплені Законом України «Про оцінку впливу на довкілля» види діяльності у сфері надрокористування на вищому рівні охоплюються Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку». ЗУ про CEO передбачає здійснення оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення під час виконання документів державного планування, які стосуються промисловості, охорони довкілля, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля. Як показує аналіз законодавства у сфері надрокористування, держава приймає низку програмних документів, які передують передачі права на видобуток суб'єкту господарювання, зокрема, затвердження кондицій. Такі документи слід чітко визначити та порядок їхнього прийняття узгодити із процедурою стратегічної екологічної оцінки. До таких документів належать: рішення ДКЗ України щодо затвердження кондицій мінеральної сировини, затвердження балансів корисних копалин, рішення про резервування територій для надрокористування.

У жовтні 2020 р. зареєстровано законопроект № 4187, у якому передбачено погодження з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, умов надрокористування, у частині дотримання вимог природоохо-

ронного законодавства. Проте не зрозуміло, в рамках якої процедури відбуватиметься таке погодження? Якщо це стратегічна екологічна оцінка (CEO), тоді термін надання таких умов має бути не менше 45 днів, щоб охопити усю процедуру CEO.

Окремо слід врегулювати питання CEO під час розробки проєктів землеустрою у частині рекультивації земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення, нафти і газу та/або видобування бурштину, інших корисних копалин загальнодержавного значення, нафти і газу. Станом на сьогодні такі робочі проєкти можуть розроблятися на підставі рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Відповідно до Закону України «Про землеустрій» такі проєкти повинні проходити процедуру CEO¹¹. Підтверджується це і тим, що відомості щодо ділянки надр, стосовно якої заплановано проведення електронного аукціону на продаж спеціального дозволу на користування надрами, відображаються на Інтерактивній карті корисних копалин та в системі електронних торгів з продажу дозволів.

Дещо неузгодженими також залишаються питання відведення земельних ділянок для потреб надрокористування. Виходячи з того, що територія — це частина земної поверхні з повітряним простором та розташованими під нею надрами у визначених межах (кордонах), що має певне географічне положення, природні та створені в результаті діяльності людей умови і ресурси, а отже, це певна частина землі, яка стане земельною ділянкою після належного її оформлення. Проте розпорядники землі позбавляються права погоджувати надання надр у користування в межах закріплених за ними територій. Може виникнути ситуація, коли надра надані, а земельну ділянку не надають. Немає потреби ділити цю процедуру на декілька етапів. Тут на допомогу приходить процедура стратегічної екологічної оцінки, яка під час її проведення може одночасно оцінювати документи із землеустрою, в межах яких планується надання дозволів на спецнадрокористування. Погодження проєктів землеустрою органами місцевого самоврядування

¹¹ Надрокористування та охорона довкілля. Аналіз проєктів 4187 та 4187-1. URL : epl.org.ua/announces/nadrokorystuvannya-ta-ohorona-dovkillya-analiz-proyektiv-4187-ta-4187-1/#sdfootnote2sym.

фактично і є погодженням здійснення діяльності із промислового надрокористування.

З огляду на вищенаведене, доцільно розширити практику проведення СЕО проєктів розвитку певних галузей економіки, зокрема і надрокористування, та планувати діяльність із узгодженням взятих Україною на себе зобов'язань як перед міжнародною спільнотою, так і перед громадянами власної країни. Зокрема, рішення про закриття вугільної промисловості до 2035 року із паралельним розвитком інших секторів економіки таким чином, щоб умови життя та праці людей ставали кращими, а не гіршими під час проведення відповідних реформ¹².

Висновки. Стратегічна екологічна оцінка є ефективним інструментом підвищення екологічної безпеки у різних сферах, зокрема і у сфері надрокористування.

Запропонована класифікація інструментів стратегічної екологічної оцінки у надрокористуванні

містить 33 елементи, об'єднані у 5 груп: аналітичні, організаційні, науково-технічні, контрольно-процесуальні, медійні.

Аналіз проєктів законодавчих актів у сфері надрокористування свідчить про певні позитивні зрушення в аспекті досягнення цілей сталого розвитку. Водночас залишається низка невирішених питань стосовно встановлення кондицій на мінеральну сировину. Не врегульовано питання стратегічної екологічної оцінки під час розробки проєктів землеустрою у частині рекультивациі земель, порушених внаслідок дослідно-промислової розробки родовищ, а також питання відведення земельних ділянок для потреб надрокористування.

Дискусія щодо планування відбудови України повинна базуватися на принципах сталого розвитку і максимально повним аналізом усіх потенційних ризиків, напрацювання механізмів дотримання принципів «нікого осторонь» та критеріїв для відбудовування краще, ніж було.

¹² У статті також було використано такі джерела: Kørnøv Lone, Lyhne Ivar & Davila Juanita. (2020). Linking the UN SDGs and environmental assessment: Towards a conceptual framework. *Environmental Impact Assessment Review*, 85, 106463. URL: doi.org/10.1016/j.eiar.2020.106463; Maria Pettersson, Anniina Oksanen, Tatiana Mingaleva, Victor Petrov & Vladimir Masloboev. (2015). License to Mine: A Comparison of the Scope of the Environmental Assessment in Sweden, Finland and Russia. *Natural Resources*, 6(04), 237-255. <http://dx.doi.org/10.4236/nr.2015.64022>; Rauer J. N., Kroiss M., Kryvinska N., Engelhardt-Nowitzki C., & Aburaia M. (2021). Cross-university virtual teamwork as a means of internationalization at home. *International Journal of Management Education*, 19(3), 100512. URL: doi.org/10.1016/j.ijme.2021.100512; Надрокористування та охорона довкілля. Аналіз проєктів 4187 та 4187-1. Взято з: URL: epl.org.ua/announces/nadrokorystuvannya-ta-ohorona-dovkillya-analiz-proyektiv-4187-ta-4187-1/#sdfootnote2sym; Карабин В., Колодій В., Яронтовський О., Козак Ю. та Карабин О. Щодо динаміки забруднення ґрунтових вод Передкарпаття у зоні техногенезу родовищ нафти. *Праці наукового товариства імені Шевченка. Геологічний збірник*, 19, 182-190; Софія Шутяк. Цивільна безпека та екологічна безпека — індикатори гарантування права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір»*, с. 354.

ЛЕВ БАЧИНСЬКИЙ:

АДВОКАТ, ПОЛІТИК, ДЕРЖАВНИК (ДО 150-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Степан Кобута, учасник Проєкту «Історія адвокатури України»
Центру досліджень адвокатури і права НААУ, к. іст. н.

14 липня 2022 року на Прикарпатті в умовах воєнного стану відбувся науковий круглий стіл на відзначення 150-річного ювілею Лева Бачинського (1872 — 1930) — визначного українського адвоката, чільного громадсько-політичного діяча, одного з керівників Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

Лев Бачинський народився 14 липня 1872 р. у с. Се-рафинці Городенківського повіту Австро-Угорської імперії у родині сільського учителя. Початкову освіту здобув у місцевій школі, після чого упродовж 1883–1891 рр. навчався у Коломийській державній гімназії. Навчання в Коломиї, тогочасному українському культурному і громадсько-політичному центрі Покуття (південно-східних земель Східної Галичини), сприяло формуванню його життєвих і світоглядних позицій, кристалізації політичних поглядів.

Під час навчання Лев Бачинський потоваришував із гімназистами Василем Стефаником і Лесем Мартовичем, які згодом стали відомими українськими літераторами. Разом вони організували таємний гурток, де читали твори українських письменників, формували власну бібліотеку, поширювали літературу серед селян навколишніх сіл. Це була перша практика їхньої громадської праці, під час якої набувалися вміння спілкуватися з людьми різного соціального походження, пізнавався тогочасний соціально-економічний і політичний стан українського населення. Значний вплив на світоглядні орієнтири Л. Бачинського мали гімназійний учитель Р. Ярославич, адвокат С. Данилович, громадський діяч І. Герасимович. Саме вони, а також твори провідників Української радикальної партії І. Франка та М. Павлика визначили політичні симпатії трьох гімназійних друзів, спонукали їх долучитися до тривалої участі в діяльності Радикальної партії.

Після закінчення гімназії у 1891 р. Л. Бачинський продовжив навчання на юридичному факультеті Чернівецького університету. Серед чинників вибору фаху

була зростаюча серед української галицької молоді популярність юридичної освіти й перспективи фахової самореалізації, а також загострене почуття справедливості і твердість характеру юнака, про що неодноразово відзначали його гімназійні товариші.

Вибір місця навчання — Чернівецький університет, диктувався скромним матеріальним становищем

сім'ї студента, близькістю розташування від родинного села, з якого він отримував підтримку. Під час навчання Л. Бачинський увійшов до місцевого українського товариства «Союз», належав до «радикального кружка» і «старався розбудити життя»¹. Університетські студії вимагали чимало коштів, яких у родини не вистачало. Він влаштувався працювати канцеляристом до українського адвоката Теофіла Окуневського у місті Городенка, самотужки засвоював навчальний матеріал, періодично складаючи семестрові іспити.

Праця Л. Бачинського в адвокатській канцелярії Т. Окуневського поєднувалася з активною громадською діяльністю, через яку молодий правник потрапив під нагляд поліції. У 1895 році за виступ під час виборчого зібрання в с. Щитівці був заарештований та ув'язнений на 14 діб. Пізніше суд ще двічі арештовував Л. Бачинського за агітацію в селах Серафінці і Михальче². Подібні арешти фактично закривали молодим українцям можливість після отримання диплома правника зробити кар'єру державного службовця, займати місце судді чи нотаріуса. Тож для Л. Бачинського залишався єдиний шлях для реалізації правничого фаху — адвокатура.

Під тиском повітової адміністрації Лев Бачинський був змушений покинути Городенку. Перебрався у місто Снятин, працював у канцелярії місцевого адвоката, продовжив громадську роботу. У травні 1900 р. взяв участь у заснуванні його колегою, адвокатським кандидатом Кирилом Трильовським першого осередку українського пожежно-спортивного товариства «Січ» в с. Завалля Снятинського повіту, тоді ж агітував за кандидатуру К. Трильовського під час парламентських виборів.

Політична діяльність уповільнила терміни отримання майбутнім адвокатом університетського диплома. Стандартні чотири навчальні роки розтягнулися на довший час. Для забезпечення успішного отримання адвокатського статусу після закінчення університетського навчання потрібно було ще здобути докторський ступінь, пройти однорічну безоплатну судову і шестирічну адвокатську практики, здати три

адвокатські іспити (ригорози), зібрати кошти для відкриття власної канцелярії. Тож більшість українських правників починали самостійну адвокатську діяльність після досягнення ними тридцятилітнього віку. Не був винятком і Л. Бачинський, котрий теоретичні основи права засвоював разом із практичними навичками роботи у адвокатських канцеляріях досвідченіших колег.

У 1901 р. Л. Бачинський переїхав до міста Калуш, де влаштувався помічником адвоката Андрія Коса — на той час відомого українського правника і громадського діяча, депутата нижньої палати австрійського парламенту³. А. Кос належав до категорії українських громадських активістів-організаторів повітів і більшість його офіційних помічників теж залучалися до цієї роботи. Займався просвітництвом місцевого населення і Л. Бачинський, поборюючи на Калушині сильні впливи москвофілів. Складність цієї діяльності він відзначав у своїй автобіографії: «У Тужилові, кацапськєм селі, мало що не побили мене підбурені кацапами селяне»⁴.

У квітні 1902 р. Л. Бачинський здобув докторський ступінь з права у Чернівецькому університеті⁵ і це дало йому змогу розпочати офіційну адвокатську практику. Задля її продовження у 1903 р. перебрався до міста Стрий, стажувався у відомого адвоката Євгена Олесницького. У Стрию виникли проблеми з проходженням обов'язкової судової практики — чиновники окружного суду не хотіли давати дозвіл через громадянську активність претендента. Л. Бачинський звернувся до міністерства юстиції у Відні та домогся можливості пройти судове стажування⁶. Наполегливість правника у відстоюванні права на професійну самореалізацію примусила австрійських чиновників відступити.

Працюючи адвокатським помічником, Л. Бачинський продовжив громадсько-політичну роботу на Стрийщині, а з колегами по адвокатському ремеслу М. Лагодинським, І. Макухом, К. Трильовським розбудовував партійні осередки радикальної партії на Станиславівщині. У 1908 р. його обрали головою

¹ Центральний державний історичний архів України м. Львів (далі — ЦДІАУ м. Львів). ф. 309, оп. 1, спр. 2177, арк. 1.

² Там само, арк. 2.

³ Левицький К. Українські політики Галичини. Тернопіль, 1996. С. 72-73.

⁴ ЦДІАУ м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2177, арк. 3.

⁵ Дрібні вісті. Діло. 1902. Ч. 77. 17 квітня.

⁶ ЦДІАУ м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2177, арк. 3.

партії, через два роки він став заступником голови М. Лагодинського⁷.

Зростання авторитету Л. Бачинського у радикальному середовищі обумовило висунення його кандидатури на посольський (депутатський) мандат до австрійського парламенту на виборах 1907 року⁸. Підтримка однопартійців, особливо І. Макуха, власна енергійна агітаційна кампанія претендента (кілька десятків виборчих зборів, на які збиралися тисячі українських селян), стали запорукою виборчого успіху. Важливим фактором привернення симпатій виборця під час багатолюдних зібрань було уміння діяча ясно та дохідливо доносити головні ідеї своєї виборчої програми.

Як депутат Л. Бачинський проявив себе оборонцем національних прав українців, з твердою позицією та власною думкою щодо питань, які стосувалися умов життя співвітчизників. На відміну від досвідчених і більш поміркованих у своїх діях і словах колег-депутатів із Українського клубу він відверто висловився перед австрійським прем'єром М. Беком з приводу владних зловживань галицького намісника А. Потоцького, на що останній змушений був мовчки слухати сміливі слова посла⁹.

Через депутатську діяльність затягнулося завершення адвокатського стажування, та все ж у 1910 р. Л. Бачинський склав адвокатську присягу і отримав право відкрити власну канцелярію. Місцем своєї професійної діяльності обрав Станиславів (сучасний Івано-Франківськ), на той час адміністративний центр Станиславівського повіту, де знаходився окружний суд. У місті на той момент працювали три українські адвокати — брати В. Мандичевський та І. Мандичевський, і Й. Партицький, з якими у Л. Бачинського склалися ділові та приятельські стосунки. Під канцелярію адвокат орендував спочатку приватний будинок, а з 1917 р. — кілька кімнат у новозбудованому Українському Народному домі по вул. Голуховського 20, (нині вул. Чорновола, 22). Там же винаймав і приміщення для проживання родини.

Канцелярія Л. Бачинського спеціалізувалася на захисті клієнтів у кримінальних справах. Часто адвокат виступав перед лавою присяжних і його слова та аргументи неодноразово схиляли їхню думку на користь підзахисного. За визнанням сучасника, Л. Бачинський був «знаменитий оборонець в карних справах, головню перед судом присяглих, коли його промови стягали маси публіки»¹⁰. Як адвокат брав участь у так званих політичних процесах, в обороні українців, котрих австрійська (згодом, польська) влада звинувачувала у політичних злочинах (діях, спрямованих на підірив державного ладу і законів), навіть якщо це була громадська діяльність в українських товариствах чи критика на адресу політики владних посадовців. При цьому, за усталеною в середовищі українських правозахисників традицією, робив це на безоплатній основі¹¹.

Характерний опис професійних прийомів правозахисника залишив його помічник, пізніше станиславівський адвокат, А. Перегінець. Він виразно описав художність і психологічність ораторського хисту Л. Бачинського на карних процесах у судах: «Був це з Божої ласки народний трибун, вийнятковий промовець з досвідом около 15-годинної обструкційної промови (насправді промова тривала 13 год. 08 хв. — авт.) у віденському парламенті (1913 р.) та залишками зруйнованих голосових струн у висліді. Хоч слухача не мило, а то й прикро вражали в перших хвилинах звуки таких надірваних голосових струн, та це не тривало довго. По кількох хвилинах цієї надірваності слухач не відчував. Вийняткова образова асоціація думок брала в полон аудиторію, а чим далі, то тонка психологічна, малюнка спіраля вела послідовно до вершка чуттєвого напруження. Коли ж кульмінаційний пункт був вже наявно досягнутий, тоді добрий дотеп, приказка, порівняння відповідно до потреби з місця «розв'язували» згущену психічну атмосферу, а слухачі були вже раді з такого відпруження і в полоні думок промовця, лава присяглих думала і відчувала так,

⁷ Головний Заряд Української Радикальної Партії. *Громадський голос*. 1910. 23 грудня. Ч. 51. С. 2; Уступлене дотеперішнього голови. *Громадський голос*. 1910. 23 грудня. Ч. 51. С. 2.

⁸ Przed wyborami do parlamentu. Kurjer Stanisławowski. 1907. 31 marca.

⁹ Левицький К. Українські політики Галичини... С. 87.

¹⁰ Фединський Ю. Д-р Юлій Олесницький серед українських правників Станиславова. Альманах Станиславівської землі: зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 624.

¹¹ ЦДІАУ м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2177, арк. 6.

як оборонець»¹². Вказував А. Перегінець і на оригінальність підходу до теми: «Вихідною точкою його міркувань і малюнкової спіралі була звичайно якась незаметна дрібниця, момент, аспект — звідсіля розвивалися всі його висновки і ствердження, як хвилі довкола точки, де камінь зрушив спокійну воду, при чому учасники попередніх підходів, мотивацій, оцінок в ефекті знаходили себе наче поза скобками даної справи і її проблематики. Була це майстерна тактика у підході і виконанню, вирахована й ефектовна саме в даний момент, хоч інколи або не завжди по суті правильна»¹³.

Колеги високо оцінювали професійний рівень та етику адвоката Л. Бачинського. За відгуком відомого львівського правника М. Волошина, він «як зразковий репрезентант української палестри (адвокатури — авт.) в кожній своїй адвокатській чинить звертав свою увагу на високий ступінь адвокатського звання, зберігаючи завсіди гідність і обов'язки стану. Тож не дивно, що клієнтеля усіх шарів суспільства, та перш усього селянство горнулося до його канцелярії, і надходило там все у кожному питанні щире, охотне і розумне відповідей, поради і поміч»¹⁴.

Професійну діяльність Л. Бачинський продовжував поєднувати із громадсько-політичною і, як наслідок, під час наступних виборів у 1911 році його вдруге обрали депутатом парламенту. Серед помітних вчинків його другого терміну — згаданий вище виступ з парламентської трибуни у червні 1912 р. Він став складовою частиною обструкції українськими депутатами роботи австрійського парламенту з вимогою вирішення імперським урядом питання про відкриття в Галичині українського університету та запровадження загального виборчого права до Галицького сейму. Тиск на владу українські депутати влаштували шляхом виголошення тривалих промов у парламентських комісіях, чим зривали ухвалення планових рішень. У бюджетній комісії до обструкції долучилися посли

М. Василько, К. Левицький, Т. Окуневський, котрі виступали, змінюючи один одного. Натомість, до військової комісії, де обговорювалося питання затвердження військового бюджету, входив тільки Л. Бачинський. Його виступ тривав з вечора 13 червня, упродовж ночі і ранку 14 червня, і був одним із найдовших в історії австрійського парламентаризму¹⁵. Сам він так оцінив свій вчинок: «Багато здоров'я коштувала мені промова в військовій комісії під час дебатів над новим військовим законом, коли я говорив через цілу ніч (13 годин і 8 хвиць) без перерви. Ця промова примусила правительство видати письмо з приреченням заснування укр. (українського — авт.) університету»¹⁶.

Під час Першої світової війни Л. Бачинський як керівник УРП входив до складу представницьких політичних органів українців — Головної української ради, Загальної української ради, був у числі заступників їх голів. Окрім політичних функцій, він також займався питаннями захисту прав українських цивільних біженців на території Австрії, надавав правову допомогу невинно ув'язненим в австрійських таборах співвітчизникам¹⁷. У 1915 р., після вигнання російських військ із Станиславова, він повернувся додому, очолив повітовий комітет і як представник Загальної української ради займався наданням допомоги постраждалим під час війни мешканцям Станиславщини.

Політик Л. Бачинський посів вагоме місце у державотворчих процесах ЗУНР. Він був учасником творення у Львові 18 — 19 жовтня 1918 р. Української Національної Ради (УНРади), підтримав проголошення нею 19 жовтня 1918 р. на західноукраїнських землях Української держави, увійшов до складу віденської делегації УНРади, очолюваної Є. Петрушевичем, котрій доручалося домогтися від австрійського уряду визнання цієї держави¹⁸.

Після Листопадового зриву 1918 р. кандидатуру Л. Бачинського затвердили на посаду державного

¹² Перегінець А. Станиславські суди і судді та адвокати-українці. Альманах Станиславської землі: зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1975. Т. 1. С. 621.

¹³ Там само.

¹⁴ Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право. Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. Львів: Видавництво САУ, 1934. С. 87.

¹⁵ Українська обструкція в парламенті. Обструкційна бесіда тов. Бачинського. Громадський голос. 1912. Ч. 22. 19 червня.

¹⁶ ЦДІАУ м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2177, арк. 5.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Уряди. Постаті / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича; гол. ред. Ярослав Ісаєвич; упоряд.: М. Литвин, І. Патер, І. Соляр. Львів, 2009. С. 4; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Документи і матеріали у 5 т. Т. 1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. С. 197.

повітового комісара Станиславівського повіту, на якій перебував упродовж двох місяців. Як член УНРади, на початку січня він був обраний до складу її колегіального органу управління — Виділу УНРади, став віце-президентом УНРади, тобто заступником Є. Петрушевича.

Саме Л. Бачинському належить авторство ухвалення західноукраїнським парламентом Закону про Злуку ЗУНР і УНР, він очолив делегацію ЗУНР під час ухвалення соборницького Акту злуки ЗУНР і УНР 22 січня 1919 р. у Києві. Як голова земельної комісії УНРади він відстоював основні принципи ухваленого 14 квітня 1919 р. земельного закону ЗУНР. На з'їзді УРП у березні 1919 р. його вчергове обрали головою партії. Після поразки ЗУНР і окупації українських галицьких земель польськими військами Л. Бачинський був ув'язнений та кілька місяців утримувався у польському концтаборі.

Повернувшись до Станиславова, адвокат Л. Бачинський продовжив свою професійну діяльність. У 1920 — 1921 рр. взяв участь в організації правового захисту учасників Гуцульського повстання у Косівському повіті, разом з іншими українськими адвокатами надаючи допомогу ув'язненим гуцулам. Результатом діяльності правозахисників стало звільнення більшості арештованих та винесення невеликих карних вироків її організаторам¹⁹. Канцелярія Л. Бачинського була також місцем проходження практики здобувачів адвокатського стану, котрі воювали за українську справу у складі Української Галицької Армії.

Усвідомлюючи важливість професійної солідарності українських адвокатів, Л. Бачинський активно долучився до створення фахової організації українських правників — Союзу українських адвокатів (СУА). Він брав участь в установчих зборах цієї організації у травні 1923 р. у Львові, був обраний до складу керівного комітету — виділу СУА. Відзначаючи роль Л. Бачинського в роботі товариства, М. Волошин писав: «...сильними і влучними аргументами доказував маловірам потребу та konieczність піддержати і розбудувати отсю організацію. І хоч у віддалі від Львова,

не обмежувався до звичайного членства, але чинно і видатно жертвував свою працю у Виділі СУА на становищі віце-президента Союзу Українських Адвокатів ... сповняючи всі обов'язки з тим получені з великою дозою власної ініціативи»²⁰. Після утворення місцевих представництв союзу Л. Бачинський упродовж 1926 — 1930 рр. очолював Станиславівську делегацію СУА, яка, за оцінкою керівництва союзу, «стояла на першому місці всіх Делегатур під організаційним оглядом»²¹.

Продовжував Л. Бачинський і свою громадсько-політичну діяльність, був у числі керівників місцевих громадських товариств і організацій, відновив діяльність УРП, у 1926 р. очолив об'єднану із волинськими соціалістами-революціонерами Українську соціалістично-радикальну партію.

У 1928 р. Л. Бачинський, незважаючи на численні виборчі порушення польської адміністрації, був обраний послом до польського сейму, очолив парламентський клуб депутатів від партії. Під час відкриття роботи сейму у березні 1928 р. він разом із своїми послами-однопартійцями зустрів очільника польської держави Ю. Пілсудського вигуками: «Геть з виборчими настановами і шахрайствами», «Випустити політичних в'язнів». Такий демарш українця спричинив застосування поліцією сили проти нього. Л. Бачинський та його заступник С. Жук були заарештовані, а сама подія потрапила на шпальти не тільки українських, але й багатьох європейських газет²². Адвокат вів тривалу судову боротьбу з місцевою польською владою як правник, викриваючи виборчі шахрайства²³, але у польській державі виграти судовий процес проти влади було практично неможливо.

Напружена праця діяча підірвала його здоров'я і після тривалої хвороби Лев Бачинський помер 11 квітня 1930 року, перебуваючи на лікуванні у санаторії м. Грімменштайн в Австрії. Похорони Л. Бачинського перетворилися на масштабну траурну маніфестацію, на яку зібралися представники з усієї Галичини. Один із учасників події зазначив: «Величаві похорони з участю непроглядних тисяч мас українського селянства з найдалших сторін

¹⁹ Гуцули у Визвольній боротьбі: Спогади січового стрільця Михайла Горбового. Вінниця, Київ, 2009. URL:<http://nemaloknig.info/read-101417/?page=60#booktxt>

²⁰ Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право... С. 98.

²¹ Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів. Львів: Видавництво САУ, 1934. С. 58.

²² Державний архів Івано-Франківської області. ф. 2, оп. 1, спр. 579, арк. 15-16, 21.

²³ Там само, ф. 230, оп. 2, спр. 1467, 25 арк.

Покуття і Гуцульщини, численних делегацій, а між ними Президії Союзу Українських Адвокатів і Львівської Палати Адвокатів, що поступали за домовиною, везеною сивими, круторогими волами, — та сердечні слова прощання над могилою Покійного — були могутнім доказом вартости Того, котрого адвокатура і цілий народ наш втратив»²⁴. Відгукуючись на смерть товариша, адвокат Л. Ганкевич у часописі українських правників «Життя і право» писав: «Далеко ще від мети, на шляху боротьби впав один з лицарів права, громадянин-адвокат, оборонець широких селянських верств ... Лев Бачинський — це не тільки оборонець покривдженої одиниці, але це сильний і не-

устрашимий оборонець прав українських суспільних верств, оборонець прав української нації»²⁵.

Л. Бачинський належав до кола тих західноукраїнських діячів, котрі на початку XX століття вийшли за рамки професійної чи громадсько-політичної роботи, перетворилися на лідерів пригнобленої і покривдженої нації. Обраний в юнацькі роки правничий фах дав можливість реалізувати себе у житті, спонукав до справи служіння власному народу. Адвокат Л. Бачинський залишив помітний слід в українській історії, історії вітчизняної адвокатури, своїм прикладом демонструючи сучасникам потребу долучатися до боротьби за національну справу.

²⁴ Волошин М. Тим, що відійшли від нас у боротьбі за право... С. 98.

²⁵ Ганкевич Л. Д-р Лев Бачинський. Життя і право. 1930. Ч. 2. С. 25